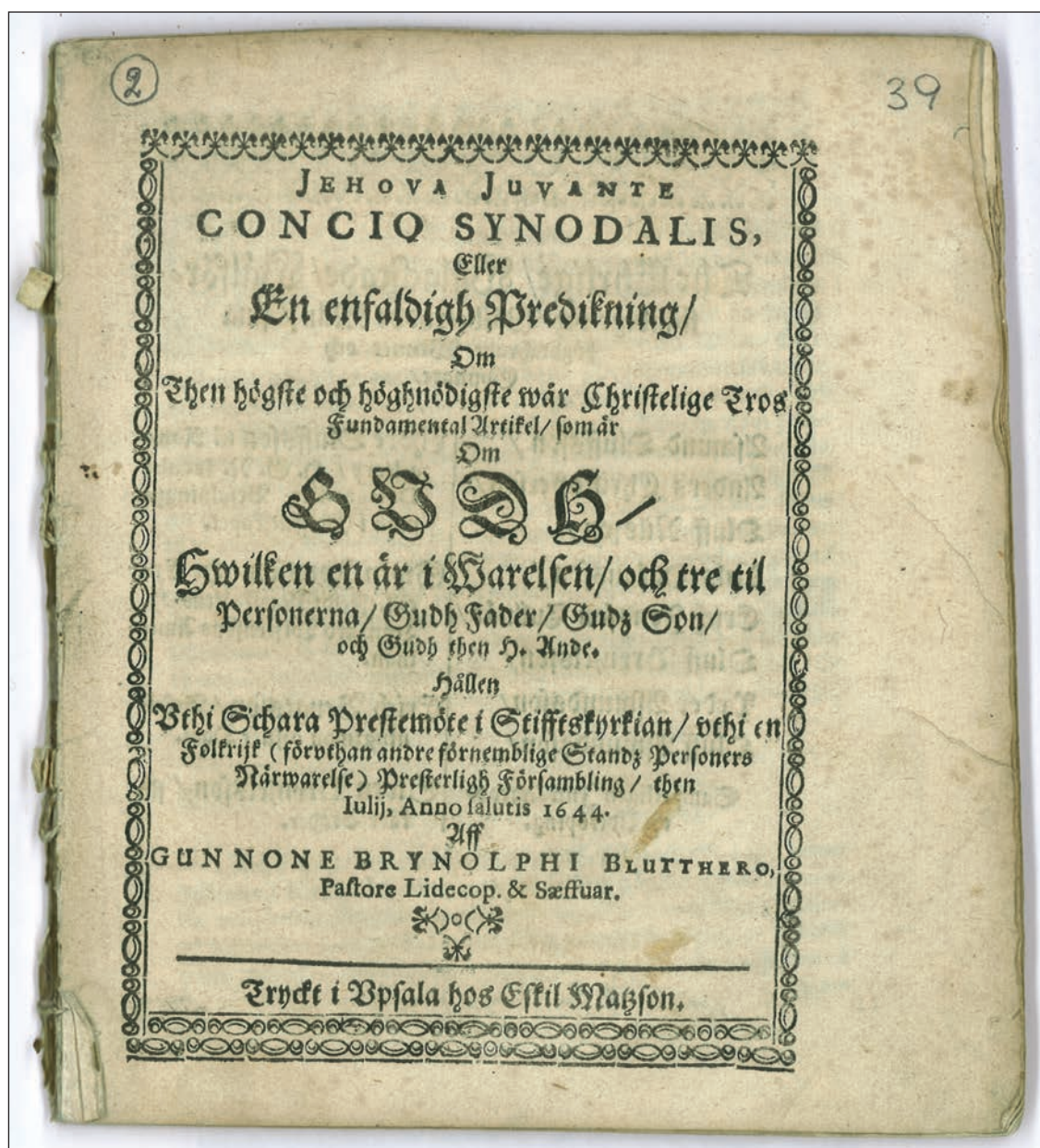

Skara stiftshistoriska sällskap

Medlemsblad 2014:1 Årgång 22

Prästmötespredikan 1644

Prästmötet i den Svenska kyrkan har växt fram ur den medeltida stiftssynoden. Prästmöten omtalas i Sverige på 1200-talet och enligt 1571 års Kyrkordning skulle de hållas årligen.

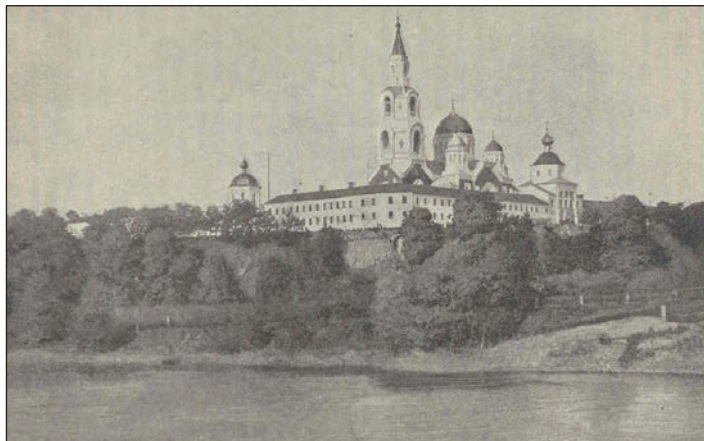
Prästmötet hade stor stor betydelse för den prästerliga bildningen. Detta skedde genom disputationer och förhör med de yngre prästerna. 1686 års Kyrkolag stadgade fortfarande om ett årligt prästmöte som skulle pågå i tre dagar. Efter gudstjänst i domkyrkan börjas de egentliga förhandlingarna med psalmen "Veni, Sancte Spiritus". Efter tal av biskopen börjar disputation över teser, som den särskilt utsedde preses författat över någon artikel i Augsburgska bekännelsen. Vidare hålls oration, rannsaking om församlingarnas tillstånd företas på

grundval av prostarnas ämbetsberätter. Enligt en 1855 beslutad reform skall prästmöte hållas vart 6:e år. Det latinska språket hade redan tidigare utbytt mot svenska. Minnesteckningar över de bortgångna är en fast punkt i programmet.

Den äldsta tryckta prästmötespredikan för Skara stift är Gunno Brynolphi Blutherus predikan vid prästmötet 1644. Han var vid denna tid kyrkoherde i Lidköping för att senare bli prost och kyrkoherde i Ör på Dalsland.

Då Skara stift i år firar jubileum avser sällskapet att utge denna första tryckte prästmötespredikan i faksimil, transkription och inledning av professor Anders Jarlert samt en biografi över Blutherus.

Ett besök i Valamo kloster

Valamo kloster 1901

Den rysk-ortodoxa kyrkan har en mycket stark ställning i Vladimir Putins Ryssland. Den gamla tanken på Moskva som det tredje Rom lever på något sätt kvar. Utan tvekan gör den ryske patriarken inte utan skäl anspråk på en ledande ställning inom den ortodoxa kristenheten men också på den kristna världsscenen överhuvudtaget. Detta ses naturligtvis inte med blida ögon i väst där symbiosen mellan stat och kyrka ter sig främmande och där den ortodoxa kyrkans konservativa kristendomssyn förefaller vara i otakt med tiden. Ibland verkar det som om kyrkan blickar tillbaka på tiden före den ryska revolutionen. Ändå upphör ortodox tro inte att fascinera och intresset för dess spiritualitet ökar liksom konversionerna.

I Ryssland växer kyrkor som svampar ur jorden och de en gång ödelagda klostren fylls på nytt av munkar och nunnor. Ett av dessa kloster är det gamla Valamo i sjön Ladoga. Under 1800-talet var det ett av landets främsta kloster för att under kommunisttiden ligga närmast öde. Det hade det för övrigt gjort också under delar av den svenska tiden, när den rysk-ortodoxa tron sågs som näst intill icke-kristen.

Hösten 1900 reste kyrkoherden i Fägre John Ternstedt till Finland. När han befann sig i staden Sordavala fick han en dag gör en utflykt till klostret Valamo. Sordavala ligger vid Ladoga. Staden, som under många år var Sveriges östligast belägna stad, tillhör sedan 1944 det som idag är Ryssland. Då låg både staden och kloster i storfurstendömet Finland. Ternstedt har berättat om resan i sin artikel "Minnen från en resa i Finland 1900" som publicerades i *Läsning för svenska folket* 1903.

Det är en vacker dag och landskapet tycks i all sin skönhet imponera på Ternstedt. Inloppet till hamnen kallar han för "förtjusande vackert". Han beskriver livfullt både Valamos historia och den verksamhet som bedrivs där, dess kyrkor och dess människor. Han kan lätt föreställa sig hur en fattig rysk bonde kan känna sig, då han för första gången ser sig omgiven av all den härlighet som klostret erbjuder.

Men samtidigt kan han inte underlåta att ställa sig frågande inför en fromhet som han inte förstår. Hur tomt och otillfredsställande är inte dessa ceremonier och upprabblade av en mängd liturgiska formulär som är skrivna på ett språk som ingen ändå förstår. Vad tjänar tecken och bokstäver till, undrar han, för dem inte kan läsa och inte hellre får lära sig det.

Ternstedt erkänner att besöket är alltför kort men säger sig ändå ha fått ett varaktigt intryck. Han känner sig stå inför ett samlat helt och ett betecknande uttryck för den mäktiga grekisk-katolska kyrkan. Dessutom är nu denna kyrka förkroppsligad i något som håller på att bli nutidens största politiska stormakt. Men ännu har det inte visat sig vad den ryska

makten som "ett slags förändligt världsrrike" skall förmå. Han upplever det som anmärkningsvärt att Ryssland gärna talar om sig självt som "det heliga ryska riket".

Att det ryska folket är mycket religiöst anlagt betvivlar inte Ternstedt. Det har, säger han, mera kvar av oförbrukad religiös känsla och kraft än åtminstone något annat europeiskt folk. Ryssarna har en stor vördnad för det heliga och intar gentemot det de erfar som heligt en vördnadsfullt tillbedjande inställning. En plats där det en gång funnits en kyrka får inte användas till ett profant ändamål.

En händelse i den ortodoxa kyrkan i Sordavala har särskilt fäst sig i Ternstedts minne. När några bönder kom in i kyrkan blev de som förvandlade. De tycktes var "idell uppmärksam andakt". Denna vördnad är, säger han "ett ännu bevarat käril, vari det högsta, när det en gång bjuds, kan ingjutas och finna rum".

Nu kan Ternstedt inte låta bli att kontrastera detta mot något annat. Vad skall det bli av det folk som öppet och medvetet trampar det heliga både till form och innehåll under fötterna? "Må vi se till, att vi ej med all vår beprisade upplysning, även den evangeliska, förs dit."

Det heliga skulle komma att under några år förtrampas också i Ryssland. Det är märkligt att den ganska generella utsaga som Ternstedt gör om det ryska folkets fromhet, när allt kommer omkring tycks ha någon sanning i sig. Det är nästan som om den historiska parentes som den kommunistiska ideologin skapade aldrig hade funnits.

För många iakttagare är det emellertid så att den bräcklighet som i själva verket präglade Ryssland, när Ternstedt gjorde sitt besök, också idag karaktäriserar det land som söker sin identitet bland annat med den ortodoxa trons hjälp. Det är dock långt ifrån säkert att Ternstedt i alla delar skulle dela deras förhoppningar om en annan utveckling i det gigantiska riket. Han skulle förmodligen ha ställt sig lika undrande till den svenska kyrkans kristendomssyn som den ryska kyrkan gör. Det kan man utläsa ur de reflektioner som han gör vid sitt korta turistbesök på klosterön Valamo.

Karl-Erik Tysk

BISHOP OSMUND: A MISSIONARY TO SWEDEN IN THE LATE VIKING AGE

JANET FAIRWEATHER

Nu är den engelska versionen av biskop Osmund klar. Den omfattar 404 sidor och är mycket rikt illustrerad. Författaren är dr Janet Fairweather från Ely i England.

Boken kostar 200 kronor och kan beställas genom Johnny Hagberg.

Den har nr 71 i sällskapets skriftserie.

Birger Forell - den store hjälparen till människor i nöd

Platsen framför Carolikyrkan i Borås heter ”Birger Forells plan”. Det är bara någon enstaka präst som Borås hedrat med att få sitt namn knutet till en plats eller gata i staden. Birger Forell är i högsta grad värd den äran, även om han bara kom att ägna en ganska kort period av sitt växlingsrika liv åt Borås. Hans gåvor, krafter, fantasi och idérikeedom behövdes ännu mer på andra håll i en orolig och omvälvande tid. Hans namn möter inte bara här: i Berlin finns en Birger Forell-Platz. Det tyska postverket har presenterat en serie frimärken för att hedra honom, och staden Espelkamp i Westfalen räknar honom som sin egentlige grundläggare. Med denna tillflyktsort för flyktingar efter Andra världskriget har det knutits officiella vänskapsband till Borås, där Birger Forell var kyrkoherde 1942-1951.

Blandade känslor för den nye kyrkoherden

När Birger Forell utnämndes till kyrkoherde i Borås Caroli församling, var det inte i linje med de lokala stämningarna och åsikterna. Under rådande kristid gick det inte att öppet redovisa alla vägande skäl, varför det kunde vara lämpligt att ge legationspastorn i Berlin en tjänst hemma i Sverige.

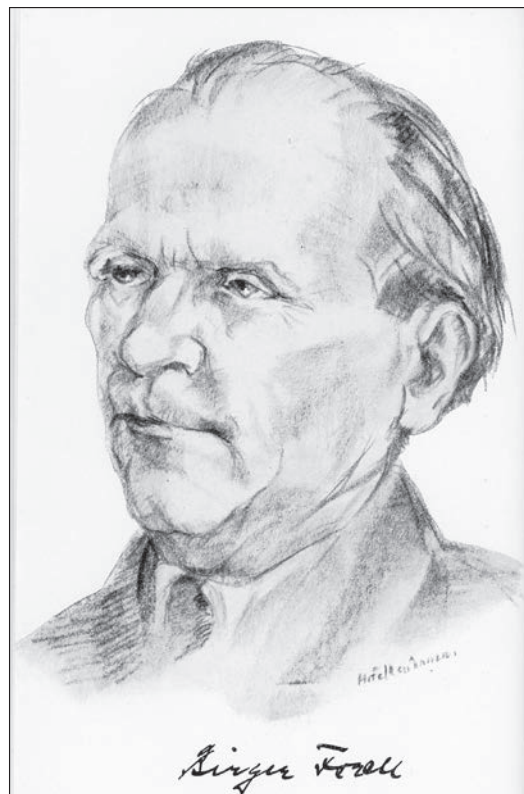
Borås Caroli församling hade redan valt ny präst: komministern i församlingen Sten Blomqvist. Men ärendet var inte slut med församlingens val. Kungl. Maj:t skulle utnämna. Då tillkom nya sökande; en av dem var Birger Forell, och han fick kunglig fullmakt på tjänsten.

Från världsstaden vid Spree till den lilla provinsstaden vid Viskan

För Forell var det inte lätt att bryta upp från Berlin efter tolv års tjänst i en församling som han blivit mycket fäst vid. För de tyska myndigheterna hade han gjort sig känd som en orädd sanningssägare. Han vågade vittna om nazisternas tilltag. Han hade också hjälpt förföljda människor, judar och andra, att sätta sig i säkerhet och var knappast längre önskvärd i Berlin. De yttre omständigheterna till flyttningen är enligt sonen Urban Forell ”höljda i dunkel”, men ”ryktet, att svenska ambassaden inte längre kunde svara för hans liv och säkerhet” måste dementeras. Men det lär ha varit osedvanligt lätt för Forell att få bensen, en dyrbar vara på den tiden, till resan från Berlin till Borås.

Borås Tidning berättar att ”den 25 aug var i Caroli församlingshem en välkomstfest anordnad för den nya kyrkoherdefamiljen.” Herden i Borås Gustav Adolfs pastorat Samuel Melin välkomnade och ”framhöll hurusom F. nu lämnat världsstaden vid Spree för den förhållandevis lilla provinsstaden vid Viskan”. Bland talarna var borgmästare C A Skoog som ”betygade att alla boråsare, oberoende av vilken församling de tillhörde, skulle betrakta kyrkoherde Forell som en av de sina.” Forell tackade för sin familj och hoppades på ”fördragslighet mot nykomlingen och befruktande samarbete”. Under hösten 1942 ägde den högtidliga installationen rum; den leddes av Skara stifts biskop Gustaf Ljunggren.

Forells stora personliga gåva att leva sig in i nya förhållanden hjälpte honom att nästan omärkligt slå rot i församlingen. Hans otvungna sätt att umgås med människor var till utomordentlig hjälp i gudstjänster och själavård. Han sökte även kontakter utanför de kyrkliga kretsarna. Han gick med i stadens Rotaryklubb och lärde känna viktiga personer inom industri och handel.

Forell behövdes också på annat håll

Krigsårens fasor och den gränslösa nöden ute i Europa fanns ständigt med i Forells tankar. Att det skulle innebära nya strapastser och offer för honom personligen kunde han ändå inte föreställa sig vid den tiden. I en intervju långt senare säger han: ”Nej, vi hade inte den ringaste tanke på att snart återigen nya uppgifter skulle läggas på mig. Vi kände det underbart och kunde knappast riktigt fatta, att vi åter kunde arbeta i Sverige.”

Nya internationella uppgifter

Forell fick ett brev i januari 1944. Det kom från ärkebiskop Erling Eidem som förmedlade en hälsning från England. Biskop Bell av Chichester, som sedan lång tid varit engagerad i ekumeniskt arbete hade framfört en officiell önskan att Forell borde åta sig den andliga och religiösa vården av de tyska krigsfångarna i England. Eidem kände en faderlig stolthet över ett sådant förtroende för Forell, men han kunde inte annat än lämna saken åt Forells eget avgörande. Det stod med en gång klart att han inte hade något annat val än att säga ja. Hans fru Calise såg det likadant. ”Det är självklart. Du måste resa.” Till en vän i Tyskland skriver han: ”Det är ett ingripande steg som tagits, men jag är naturligtvis mycket glad över uppgiften.”

Ingen kunde då ana att Borås Caroli hädanefter skulle få dela sin kyrkoherde med skiftande uppgifter som väntade honom i flera länder. Forell satt på sin tjänst i Borås inte fullt tio år och hade en lång rad tjänstledigheter - i slutändan kunde de summeras till 37 månader.

På hemmaplan undrade en och annan varför deras kyrkoherde var mer viktig på andra håll än i sin egen församling. Det var man medveten om även på högsta kyrkliga nivå. Ärkebiskop Eidem skrev ett mycket personligt hållet brev till ”Vördiga kyrkorådet i Caroli församling” och vädjade till sina ”Kära Vänner” där om att kyrkoherden måtte få sin tjänstledighet förlängd med ett halvår. Forell lyckades dock - inte minst med sin hustrus bistånd - att få församlingen delaktig i

den uppgift han var som klippt och skuren för. Han ledde vad som har betecknats som den första stora diakonala insats som Svenska kyrkan dittills gjort.

Forells bakgrund och studier

Birger Forell var ursprungligen norrlänning. Han föddes 1893 i Söderhamn. Fadern Erland Forell var först kusk och sedan privatchaufför åt en brukspatron. Modern hette Anna Maria Jansson, och hennes mor var en mycket from kvinna. Det innerliga förhållandet till mormodern gav Birger djupa intryck för livet. Han fick möjlighet att gå i hemstadens realskola, men efter realexamen måste han av ekonomiska skäl försörja sig själv. Det blev handelsskola i Karlstad, och där anställdes han som extralärare ett par år. Den tiden utnyttjade han till att läsa in latinlinjens gymnasiekurs och avlägga studentexamen som privatist på Norra Latin i Stockholm. Vid 23 års ålder skrevs han in som student i Uppsala, och fem år senare prästvigdes han den 16 maj 1921. Ett par månader därefter ingick han äktenskap med Katarina Elisabeth (Calise) Strindberg, född i Hällesjö 1886; hon var kyrkoherdedotter från Jämtland.

Redan Forells första missiv förebådade hans internationella engagemang: han sändes till Rotterdam som sjömanspräst 1921. Efter ett par år var han ordinarie på tjänsten. Redan under studietiden i Uppsala hade han tagit utlandskontakter. Den unge, energiske studenten fick ärkebiskop Nathan Söderbloms uppmärksamhet. Det fanns tydligen en andlig frändskap i den gemensamma norrländska bakgrunden som utvecklades till vänskap mellan Forell och Söderblom; denne "var alltid på jakt efter begåvade och ovanliga personer bland yngre akademiker" för olika projekt som han hade i sina tankar. Det ekumeniska sinne som fick synligt uttryck i det stora ekumeniska mötet i Stockholm 1925 inspirerade också Forell. Läsningen av Rudolf Ottos bok "Das Heilige" gav honom en impuls att söka sig till Tyskland för studier. Försedd med introduktionsbrev till professor Otto kom Forell till Tyskland i oktober 1919. I Berlin fick han först helt omtumlande upplevelser av den sociala nöden i världskrigets spår. Han fortsatte till Marburg och fick där värdefull kontakt med Rudolf Otto, innan färden gick vidare till Tübingen där han lärde känna både protestantiska och katolska teologer. Året efter slutförde han sina studier i Marburg under två terminer. Professor Otto hade fattat så stort förtroende för sin svenske student, att han ett par år senare inbjöd honom att följa med till Indien.

Vid det laget var Forell återbördad till Sverige och placerad som tf kyrkoherde i Tillinge i Uppland. Syftet med Rudolf Ottos resa till Indien år 1927 var att få till stånd samarbete över religionsgränserna för att lindra nöd och arbeta för fred och rättvisa. I Indien kom Forell i kontakt med Gandhi som gjorde ett starkt intryck på honom.

"Om jag verkligen kunde komma till Berlin"

För Birger Forell kom ett tungt besked att göra slut på hans sejour i Indien. En späd son hade avlidit i början av år 1927, och vid årets slut underrättades han om att även den treåriga sonen ryckts bort av döden. Han måste anträda återresan fylld av sorg och smärta. De dystra tankarna i sorgen efter barnen kunde till någon del skingras av allt han hade att berätta om sina upplevelser i Indien, som också publicerades i bokform. Han hade till och med fått inspiration till studier i sanskrit.

När det förspordes att den svenske prästen i Berlin ämnade återvända till Sverige, anförtrodde Birger sin dagbok: "Jag vågar knappt tänka på hur underbart det vore, om jag verkligen kunde komma till Berlin". Han skrev till Söderblom i saken,

men hans svar var återhållsamt. Det ryktades att ärkebiskopen ville ha "en lärd man", som Forell kommenterade i sin dagbok: "och jag är inte lärd nog". Forell kallades dock till Uppsala och fick erbjudande om att tjänstgöra sex veckor som semestervikarie i Berlin. Efter många turer kom regeringens utnämning, och Forell kunde sommaren 1929 börja som kyrkoherde i Svenska Victoriaförsamlingen och som legationspastor i Berlin.

Drömmen om att fördjupa sig i sanskrit på lediga stunder försvann vid Forells möte med den ohyggliga nöd som fanns i hans församling. I Berlin bodde ca 1400 svenskar, mest hantverkare, arbetare och småhandlare. Som icke-tyskar råkade de oftast värst ut i tidens arbetslöshet och matbrist.

Just de här åren kom även nationalsocialismen till makten. Forell kunde vittna om stämningarna då, när han återvänt till Sverige. I ett föredrag i februari 1944 säger han att "när de bruna bataljonerna den 20 januari 1933 tågade in i Berlin genom Brandenburger Tor för att fira sin ledare som det tyska folkets ledare" var det mycket få i leden "som hade klart för sig vad denna vändpunkt skulle komma att innebära". Det gällde även kyrkans folk. Nästan omedelbart bröt den s.k. kyrkostriden ut; det kom till en formlig delning mellan "Deutsche Christen" som hyllade führerprincipen och "Die Bekenntniskirche" som hävdade den kristna trosgrunden. Forell hade täta kontakter med de bekännelsestrognas. En av hans vänner där var prästen Martin Niemöller (1892-1984) som en gång hade vågat vädja till Hitler: "Herr rikskansler, ge ni den evangeliska kyrkan fri, och det tyska folket kommer att tacka er för det." Hitler gav ett rytande tillbaka: "Sköt ni era angelägenheter, så ska jag sköta om det tyska folket." När Niemöller längre fram stod åtalad, vågade ingen utöver hans egen familj trycka hans hand vid rättegången, endast Birger Forell.

Den 2 maj 1934 mötte Forell en hög svensk gäst i Berlin, ärkebiskop Erling Eidem, som hade beviljats en konfidentiell audiens hos rikskansler Adolf Hitler. Det var kulmen på ansträngningar från kyrkor i Europa att komma sina trängda trossyskon till hjälp. Men inte ens på högsta nivå var det lätt att få ett ord med i laget hos Hitler.

Forells prästgård blev tillfälligt uppehåll för åtskilliga förföljda. Mitt över gatan låg en polisstation. Forell hade goda relationer med chefen där, men en dag fick han veta att det flyttat in gäster hos polisen som inte ens chefen kunde rå på. Han lovade dock att ge Forell signaler när Gestapo inte fanns där, för att nödställda skulle kunna komma undan till tryggare förhållanden. Efter kriget kunde den modige varnaren få en ny polistjänst genom Forells vittnesbörd.

Bland tyska krigsfångar i England

Det var inte lätt att ta sig till England våren 1944, då man bara vågade flyga "månlösa nätter" med den engelske militäretachéns tillstånd. Därför kunde Forell berätta i brev till ärkebiskopen den 22 maj: "Det blev en mycket brådstörtad avresa för mig, och flyget var det sista "tills vidare". Det hade varit en ärelös återfärd för mig till Borås, om inte en skyddsängel ledsagat mig."

Forell hade haft föregångare i arbetet, Pastor Bengt Hoffman, uppvuxen i Borås, hade varit i tjänst för KFUMs världsförbund 1942-43 men fått avbryta arbetet. Då hade den från London utbombade svenske sjömanprästen Gunnar Dahmén gjort en begränsad insats. Han samverkade med Mr Barwick, chef för krigsfångearbetet. Denne fick snart ett helhjärtat förtroende för Forell. Han såg vilket lugn Forell utstrålade och hur självklart han kunde umgås med människor. Forell lyssnade på andras åsikter och visade att de hade fel utan att bli

häftig. Bara ett par veckor efter Forells ankomst till England hände vid ett sammanträde att några deltagare vände sig till Barwick, som bara skrattade och pekade på Forell: "Här sitter nu den ansvarige."

Till en början fick Forell ta sig an de 6-7 läger som Hoffman hade haft att se till. Men uppgiften växte. I ett brev till biskop Ljunggren i Skara berättar Forell: "Jag har nu ungefär 30 sjukhus och 40 läger, men när Du läser detta, så kanske det är dubbelt så många."

Det är begripligt att Forell värdade om medhjälpare i arbetet, både präster och lärare. Ett par med anknytning till Borås tackade ja, pastor Ingemar Forss och hans hustru Kerstin, och folkskollärare Gustaf Ögren. (Han har skrivit en bok om Birger Forell med titeln "Bland krigsfångar och flyktingbönder", som varit den viktigaste källan till den här uppsatsen.) Men Forell sökte också i lägren efter förmågor bland de tyska fångarna. En man av tyskt ursprung nämner Forell ofta: dr Hirschwald, som var av judisk börd och en gång domare i Berlin, där han tillhört Niemöllers församling. Efter att ha flytt i god tid till England hade han studerat teologi i Oxford och avlagt doktorsexamen.

Till en början höll de engelska myndigheterna krigsfångarna strikt isolerade. De skulle ha fullgod behandling i enlighet med Genèvekonventionens riktlinjer, men man var inte intresserad av någon fraternisering. Efterhand som krigsläget förändrades och man inom lägren tagit vara på sina dolda resurser, inte minst i form av musiker, gick det an att ta emot tyska körer i engelska församlingar i närheten av de många lägren. Forell arbetade flitigt med att hitta musikinstrument och litteratur till fångarna.

En hjärtesak för honom var också att få till stånd en utbildningsanstalt för studieintresserade, särskilt med sikte på att få präster till framtidens evangeliska kyrka i Tyskland. I läger 185 fann Forell 29 teologistuderenter; de fick veta att man minst av allt behövde s.k. brödpräster och tänkte allvarligt över sin kallelse, men bara en trädde tillbaka. En formlig teologisk högskola kom till stånd på Norton Camp. Men där skulle även utbildas lärare, och för den kategorin var Forell noga med att kurserna skulle vara tillgängliga även för katoliker. Vid en högtidlighet den 16 augusti 1945 invigdes skolan. Då predikade Forell över bibelordet "Sanningen skall göra eder fria".

När Forells första långa tjänstledighet 1944 närmade sig slutet, skulle han vara kvar i England över julen. I lägren var det många som då ville ha besök av honom. Han kunde bara hålla julgudstjänst på ett ställe. Det fick bli läger 185, där han hade "märkt en särskilt positiv och uppoffrande anda". Det låg i Midlands långt från London, så han hade en sju timmars bilfärd dit i dimma och med nedisad vindruta. Långt senare skildrade han sin upplevelse så här: "Att predika för 1200 män, som har förlorat sin frihet, som är ovissa om hur länge deras fångenskap kommer att vara, fulla av tunga tankar på hem och familj, i fruktan för vad ödet har i beredskap efter kriget, det är en allvarlig sak, som kan göra vem som helst ödmjuk. När detta händer på julafton, när hemlängtan blir särskilt plågsam och bidan och förundran inför julbudskapet vaknar även hos de ljumma och förtvivlade, då blir uppdraget att förkunna så svindlande stort, att man känner sig förintad." Strax efter den julresan fick biskopen i Skara ta del av hans glada vittnesbörd "Fröjda dig, ja, fröjda dig, o kristenhet" följde mig på den sju timmar långa färden i dimma. Jag glömde tid och rum, men min skyddsängel vakade över mig och jag anlände på delvis helt obekanta vägar till målet."

När Forell återvände till Borås i januari 1945, kunde han också berätta om sina insatser, och kyrkorådet visade förståelse för dem. Det dröjde inte länge förrän ett brev från KFUMS

ledare Hugo Cedergren, som efter ett besök i London kunde berätta hur saknad Forell var där. Med Cedergrens hjälp kom man fram till ett avtal med kyrkorådet att Forell fick sex månader i England för att sedan vara hemma tre månader och så få tre månader till i England. Caroli kyrka var fullsatt, när Forell predikade där på påskdagen. Den 3 april flög han till England.

Läget var nu mycket förändrat. Bara några dagar efter Forells ankomst till England kom segerdagen, den 8 maj. Dagen därpå sökte han upp den grupp tyska krigsfångar som enligt hans mening var hårdast träffade av det tyska nederlaget: generalerna. Han kunde inte ge dem något hopp och lät dem öppet och utan förskoning höra vad han visste om koncentrationslägren.

Under hösten 1946 pendlade Forell mellan Sverige, England och Tyskland. Enligt sina egna ord fungerade han som adjutant och resemarskalk för Martin Niemöller som besökte olika platser i England. Resan hem gick via Tyskland, där han den 2 december fick ett telegram med hälsningen: "*Habe die Ehre, Herr Dr Forell*". Så underrättades han om att teologiska fakulteten vid universitet i Marburg hade kallat honom till hedersdoktor. "Det var ju en liten bomb, ehuru av angenämt slag, men det ändrar våra resplaner i viss mån", noterar Forell i dagboken.

Espelkamp

Hösten 1945 var Forell hemma i Borås ett par månader. Nu stod inte främst de tyska krigsfångarna i fokus utan de många krigsoffren i utbombade städer. Våldiga skaror var på flykt. Detta satte sin prägel på hans församling i Borås, där församlingshemmet mest liknade ett packhus. Här hade han en trogen partner. I ett brev heter det: "Calise är ganska utarbetad, för hon har hela vintern ägnat sig åt hjälparbetet i min frånvaro. I går gick 3000 kg härifrån och för 14 dagar sedan ungefär 5000 kg, allt till Hamburg, huvudsakligen avsett för flyktinglägren och Ruhrområdet."

Vid återkomsten till England vid nyåret 1946 fick Forell veta, att det skulle komma 250 000 tyska krigsfångar från USA, vilka till sin besvikelse inte skulle få komma hem direkt utan hållas kvar i England. Han hade fullt upp ännu med besök i lägren, men hjälpen till de hungrande i Tyskland blev ett återkommande tema för honom.

Namnet Espelkamp hade dykt upp i England, i ett kvällssamtal med en krigsfånge som kände till en ammunitionsdepå i ett skogsparti inte långt från Bremen. Den tyska militären hade byggt "*eine Muna*" (*Munitionsanstalt*), som underligt nog aldrig det allierade flyget upptäckt. Den föll helt oskadad i engelsmännens händer; de kom att förfasa sig över att man där hade fyllt granater med giftgas. Därför menade det allierade kontrollrådet att hela anläggningen skulle sprängas. Men några tyskar hade satt i gång insatser särskilt för flyktingbarn i barackläger intill Munan. De såg vilka möjligheter som erbjöds, och när Forell var på plats anförtrorde han en dröm åt dagboken: "Jag har en jättefantasi i mitt huvud i förbindelse med det evangeliska hjälparbetet. Här kunde man ta emot flyktingar och återvändande fångar, särskilt unga människor som förlorat föräldrar och hembygd. Vi skulle här kunna bygga ett helt nytt samhälle för en grupp av hantverkare och arbetare från det förlorade östområdet. Jag försöker att få stöd för en sådan plan." Han försöker ingjuta tillförsikt hos de tyska medarbetarna om att man skulle kunna övertyga engelsmännen att förstå det kloka i att använda Munan för sådana syften. Det lyckades också till sist, tack vare att ett par engelska generaler vann för saken. Det enda de ivriga sprängarna vann var att få demolera ammunitionsbunkern.

Änglar och drakar En gotländsk kulturskatt

Forell hade berättat om Espelkamp för krigsfångarna i England. En del av dem som först släpptes fria kom till Espelkamp sommaren 1947. Ett år senare kunde han rapportera om att arbetet där gick framåt, att kommittén i Borås hade levererat så mycket, att det skulle räcka för nära ett år till. I Forells dagbok för den 4 aug 1948 sägs: ”I går och i förrgår kom 83 flyktingbarn som var utvisade från Polen. Det var verkligen en skara utstötta, och nästan alla var klädda i lumpor.” Dessa barn fann en ny hembygd i Espelkamp, och de fanns på plats där redan innan det verkligen blev den ”flyktingstad” som Forell drömde om.

Genom goda kontakter i den tyska storindustrin kunde Forell realisera den stad han drömde om. Espelkamps officiella historia började först i oktober 1949. Forell kunde redovisa att hans församling i Borås hade fortsatt att stödja Espelkamp med kläder, skor och livsmedel. I all den lekamliga nöden hade man också sört för att kyrkan fick en lämplig gudstjänstlokal. Från Sverige kom 120 skolbänkar som räckte till en fyrklassig folkskola; den invigdes 1950. I samverkan med den lokala landskyrkan fick Forell vara med och grunda en skola som växte ut till Söderblomsgymnasiet.

Pensionering och fast etablering i Tyskland

Den flackande tillvaron med endast korta perioder hemma i Borås blev till sist omöjlig, såväl för församlingen som för Forell själv. Han beslöt att söka pension, vilket beviljades honom efter många turer från den 1 januari 1954. ”Gud vare tack och lov!” utbrister han i dagboken. Det var dock en del smolk i glädjebägaren, då hans långa utlandstjänst inte ansågs som pensionsgrundande.

Ett nytt projekt för Forell utöver omsorgen om Espelkamp blev bondehjälpen i samverkan med RLF-organisationer i Sverige. Under efterkrigstiden var 300 000 bönder på flykt. De kom från öster, från Pommern och andra områden som segrarmakterna gjorde till polska områden. De skulle placeras rätt och få nya utkomstmöjligheter. Somliga familjer kunde förses med trähus från Sverige. De fördrivna bönderna skulle känna att de ”icke är bortglömda” skrev Forell i en artikel.

Sommaren 1958 besökte Forell Espelkamp för sista gången. I en minnesartikel står det: ”Det är en stor dag, när han kommer till Espelkamp. En berömd kör från Uppsala är på väg till Paris och har anmält sin ankomst. När Espelkamparna leder sina gäster genom hela samhället och förklarar och berättar, hur allt har kommit till, är svenskarna stolta över sin landsman, som de åter och åter hör omnämnas som ”Espelkamps fader”. När de på kvällen får träffa Forell själv, beslutar de att göra honom till hedersledamot och överräcker till honom sin guldnål. Forell är mycket gripen av denna gest. I sitt tack berättar han, hur han redan som ung student blev uppmanad att söka sig till denna kör. Han hade gärna gjort det, men han var för fattig.” I Orphei Drängars krönika sägs att kyrkoherde Forell ”gjordes till Farbror. Han uttryckte sin stora glädje över att ha fått bli OD-ist till slut.” Krönikans slutord lyder: ”Vi minns /kvällen/ med tacksamhet och vemod ” denna enda gång med Farbror Birger. Några veckor senare var han borta.”

Birger Forell gick ur tiden 1958. Han fick sin grav på Onsala kyrkogård. Staden Espelkamp har bekostat och rest gravvården i tacksamhet för hans stora insatser.

Den engelske författaren M B Sullivan påminner i sin bok ”Thresholds of Peace” om två stora svenskar i fredens och försoningens tjänst: Folke Bernadotte och Dag Hammarskjöld. ”En tredje svensk, som arbetade för internationell försoning är emellertid nästan glömd, även i sitt eget land. Det är pastor Birger Forell.”

Lennart Nordquist

Gotlands många medeltida kyrkor utgör en helt fantastisk och unik skatt. Känslan när man först siktar någon av öns kyrkor, på lite närmare håll känner doften av tjära och betraktar den vackra med smiden prydda porten, tar i samma handtag eller kläpp som människor gjort sedan 11- 1200-talet, och slutligen kliver in i det många gånger dunkla gudstjänstrummet, den känslan upphör aldrig att fascinera undertecknad. Titeln på det här anmälda arbetet talar om dessa kyrkor som en kulturskatt, men de är naturligtvis mer än så. De är veritabla titthål in i historien, in i en fromhetsvärld som på många sätt skiljer sig från samtidens, och samtidigt är de uttryck för en trons och kultens kontinuitet under nära 1000 år. De är resultatet av enorma ansträngningar, ekonomiskt och kroppsligt, och vittnar om helt andra prioriteringar än vår tids.

Den äldsta beskrivningen av Gotland och dess kyrkor finns i superintendenten Hans Nilsson Strelows (d. 1656) *Chronica Guthilandorum*, som trycktes i Köpenhamn 1633. Strelows beskrivning har bland annat haft stort genomslag när det gäller att ange kyrkors byggår. Ofta anges detta redan till 1000-talet. Även om hans uppgifter kan syfta på äldre träkyrkor, tas de idag med en nypa salt. Från senare tid finns Gunnar Svahnström och Erland Lagerlöfs översikt *Gotlands kyrkor* (1966, flera upplagor därefter).

Det är naturligtvis ett vanskligt projekt att i ord och bild söka skildra öns medeltida kyrkor – hur detaljerad man än är kommer någon att sakna något om just ”sin” kyrka. Å andra sidan kan inte omfånget tillåtas svälla ut så att boken inte blir hanterbar. Jag uppfattar att ambitionen här varit att presentera varje kyrka och att kortfattat berätta det mest väsentliga om den, inte att ge uttömmande beskrivningar – sådana finns ju i andra sammanhang. Boken är rikt och vackert illustrerad, och ibland säger ju en bild mer än tusen ord. Sammantaget tycker jag att de ansvariga valt en rimlig informationsnivå. Av någon anledning har emellertid Visby S:ta Maria liksom stadens ruiner utelämnats. Däremot finns öns övriga ruinkyrkor – Bara, Gann, Ellinghem och Roma kloster – beskrivna. Allt talar för att *Änglar och drakar* kommer att bli en viktig följeslagare vid besök i de gotländska kyrkorna.

Kyrkbyggnadstidens början

Med Gotlands kristnande började kyrkor byggas. Många av öns kyrkor är byggda utifrån den s.k. Stångaalnen. En svensk aln är ca 60 cm, medan Stångaalnen är 55,5 cm. Riktmärket hänger på Stånga kyrkas port. På måttet är ristat: ”Detta är rätt gutaaln”. Andra kyrkor är byggda med en grekisk aln som mått, knappt 46,3 cm.

Först byggdes naturligtvis träkyrkor, av vilka vi idag endast har arkeologiska spår. Dessa ersattes från 1100-talet av stenkyrkor, först byggda i romansk stil, senare utbyggda, påbyggda eller förändrade i gotisk stil. Kyrkorna är därmed ofta en blandning av stilideal. Ånga kyrka är annars ett exempel på en helt romansk kyrka. 1100-talet fram mot andra halvan av 1300-talet utgör kyrkobyggandets högkonjunktur på ön. Högst av alla kyrkor når Öja kyrkas torn, 67 meter, hemvissten för det magnifika triumfkrucifix i vilket Öjamadonnan

ÄNGLAR & DRAKAR

En gotländsk kulturskatt

CHRISTER JONSON EVA SJÖSTRAND

BENGT AF GEIJERSTAM

ingår. En del kyrkor är signerade; vi vet vem som byggde dem. Så är Grötlingbos kyrka byggd av Sigrav.

Plötsligt, som en följd av digerdöden och ekonomisk nedgång, upphörde praktiskt taget kyrkbyggnadsarbetet på ön. Exempel på sådana avbrutna byggprojekt är öns minsta kyrka, Västergarn, som idag endast består av ett kor byggt under 1200-talet. Hade bygget fått fortsätta hade säkert Västergarns kyrka varit en av öns största – kyrkobygget påbörjades i en tid när platsen konkurrerade med Visby om att vara öns centralort. Också min personliga favoritkyrka, Källunge, är exempel på ett storartat men avbrutet byggprojekt. Kyrkan, vars övriga delar är från slutet av 1000-talet, eller början av 1100-talet, försågs under 1200-talet med ett enormt kor med Linköpings domkyrka som förebild. Mellan tornet och det som var tänkt som ett kor, finns ett långsmalt vapenhus, resterna av den gamla kyrkans långhus. Utseendet är minst sagt säreget – på håll ser kyrkan ut som en enorm snigel i det gotländska landskapet.

Från 1300-talet och framåt

Ekonomiskt återhämtade sig inte ön efter 1300-talets motgång – som kan sägas hålla i sig än idag: fortsatt har öns invånare lägst medelinkomst i landet – vilket brukar anges som förklaring till att kyrkorna fått stå relativt orörda. Samtidigt är det en förenkling att säga att Gotlands kyrkor har, så att säga, konserverats. De följande århundradena har lämnat bidrag till vad som idag är kyrkornas utseende. Ett talande exempel, i sig unikt för öns kyrkor, är de många huggna och bemålade altartavlor/altaruppsatser i sandsten som sattes in under 1600-talet, eller de rikhaltiga målningar, ofta i form av akantusslingor, som 16- och 1700-talen bidrog med. Sådana målningar finns exempelvis i Bro och Gerums kyrkor. Andra

inventarier, som bänkar och predikostolar, är också nytillskott. Den äldsta predikostolen av efterreformatorisk snitt är från 1594 och återfinns i Björke kyrka. Att Gotland var danskt gör sig inte sällan påmint i dessa efterreformatoriska nytillskott.

I kyrkobeskrivningarna skymtar en rad helgon och bibliska figurer fram, viktiga i och för det medeltida fromhetslivet. Dessa märks bland kyrkornas patroner, de heliga åt vars ära de invigs. Så är Träkumla kyrka invigd åt jungfru Maria och ärkeängeln Mikael, Vamblingbo åt ärkeängeln Mikael, Näs åt Johannes döparen, Levide åt apostlarna Petrus och Paulus, Rone åt aposteln Jakob, Stenkumla åt Sankt Laurentius, Björke och Hørsne åt Sankta Katarina, Anga åt Sankt Dionysios och Hemse åt Sankt Egidius – för att ge några exempel.

Det byzantinska inflytandet över Gotland har länge diskuterats. Fanns det en mission från öst som nådde ön? Klart är i alla fall att det i konsten, i målningar och skulpturer, finns byzantinska inslag. Den store kännaren av Gotlands kyrkor, Johnny Rosvall, kallade en av öns verksamma stenhuggare Byzantios, just för hans österländska stil. Dopfontarna i Atlingbos och Eskelhems kyrkor tillskrivs denne mästare. Källunge kyrkas vapenhus (kyrkans tidigare långhus), liksom Eskelhems kyrka smyckas av byzantinskt inspirerade målningar, och de finns även i Garda kyrka.

Ett antal kända stenhuggare har gett gotlandskyrkorna magnifika stensulpturer och dopfontar. Flertalet är anonyma, men Johnny Rosvall menade sig känna igen deras arbeten och namngav dem, en av dem är Byzantios. Majestatis (Ekeby kyrkas dopfont) och Calcarius (Fole kyrkas dopfont) är andra. Sigrav och Hegvaldr är två stenhuggare som vi känner till namnet. Sigrav högg bland annat Eke kyrkas dopfont, medan Hegvaldr har signerat bland annat Stångas och Etelhems kyrkors dopfontar.

Många kyrkor pryds av väggmålari. I Anga kyrka är målningarna signerade av en målarmästare vid namn Halvard. Gothems kyrka, en av öns största med den största kyrkklockan, har rika målningar, med bilder av Sankt Kristoffer och Muhammed. Men alla kyrkmålningar är inte medeltida. I en del kyrkor finns målningar från olika sekler, så i Ekeby kyrka. Burs kyrka har försetts med ett bemålat trätak, och Dalhems kyrkas rika målningsarbeten tillkom under åren 1899-1914.

Många av öns kyrkor har magnifika glasmålningar. Ibland är dessa av sådan kvalitet att de ser nygjorda ut. Glasmålari finns i många kyrkor. Det allra främsta exemplet är Lye, vars korfönstersvit imponerar stort. Andra exempel är Alskogs kyrka, med målningar från 1200-talet föreställande bröllopet i Kana, fönstermålningen i Dalhem från 1230-talet föreställande Sankta Margareta och uppståndelsemålningen i Barlingbo kyrka, också den från 1200-talet.

Lärbo kyrkas åttakantiga torn är unikt. Vid kyrkan står också en kastal, ett försvarstorn. En mäktig sådan kastal finns också vid Gammelgarns kyrka. Ett annat exempel är kastalruinen vid Gothems kyrka.

Inte alla kyrkor har undgått mer omfattande förändringar. I vissa fall har det varit nödvändigt exempelvis på grund av skador. Så brann Ala kyrka 1938. Den renoverades, och en glasmålning som visar kyrkan i brand minner idag om hän-

delsen. Andra kyrkor har övergivits och blivit ruiner. Bara församling upphörde redan under 1500-talet och kyrkan övergavs och är idag en ruin. Andra kyrkor som hade fått förfalla, som Träkumla, har renoverats och åter kommit i bruk. Några kyrkor har renoverats så att den ursprungliga stilen helt försvunnit, så Eksta kyrka som med prästen Per Wallgren som den drivande genomgick en stor ombyggnad 1838. Långhus och kor blev ett enda rum och triumfbåge och valv togs bort. Samtidigt gjordes befintliga fönster större och ytterligare fönster togs upp.

Inte bara Gotlands kyrkor är unika, det finns också unika prästgårdsmiljöer. Kyrka, kyrkogård och prästgård utgjorde i regel en helhet under medeltiden. Några sådana bevarade miljöer skymtar fram i framställningen: Burs, Fardhem, Lärbro, Gothem och Östergarn, exempelvis.

Några skönhetsfläckar

har *Änglar och drakar* naturligtvis. En del påtagliga nedslagsfel och sammanskrivningar av ord kan man väl bortse från. Sankta Katarina stavas ibland med K, ibland med C, därtill framgår inte vilken Katarina som åsyftas; det finns ju några att välja på (Katarina av Alexandria, Katarina av Vadstena och Katarina av Siena – den senare förekommer emellertid inte i det gotländska materialet). I beskrivningen av Burs kyrka får man plötsligt veta hur Buttle kyrka fick sin orgel. Exakt samma information återfinns senare där den rätteligen hörde hemma, nämligen under beskrivningen av Buttle kyrka. Allvarligare är kanske hur bilden av Nådstolen – där Fadern framför sig håller Sonen på korset – utläggs på flera ställen, bland annat gällande Lye kyrka. Motivet presenteras som ”den korsfäste Jesus i Guds famn”. För att undvika alltför starka arianska konnotationer hade det varit mer korrekt att tala om den korsfäste i Faderns famn.

Framtiden?

De flesta av Gotlands församlingar och pastorat är små och har länge haft svårt att klara underhållet av sina kyrkor. Vad avser pastoraten tycks en förändring vara på gång; sedan nyligen utgör ju hela Nordertredingens kontrakt (utom Visby domkyrkoförsamling och Dalhems pastorat) ett enda pastorat, Norra Gotlands. För att klara underhållet av kyrkorna bildades 1984 Samfälligheten Gotlands kyrkor. 1986 tillkom Stiftelsen Byggnadshyttan på Gotland som blev Samfällighetens främsta samarbetspartner. Detta var framsynta beslut, som Strukturutredningen föreslog borde kunna bli verklighet även på fastlandet, vilket dessvärre mötte en del negativ kritik i remissarbetet. På denna grund står emellertid de gotländska kyrkorna som kulturarv betraktade på stadig mark.

I ett intressant efterord pekar byggnadsantikvarien Joakim Hansson på några av de hot som legat över kyrkorna sedan de byggdes: bristen på underhåll, alltför kraftiga restaureringar, ombyggnader eller rivning för nybyggnation (som skedde på Öland). Ett överhängande och större hot som i framtiden riskerar att förvandla ön till ett ”kyrkligt Skansen” är, menar Hansson, att kyrkorna idag allt mindre används för sitt ursprungliga ändamål, gudstjänster, – en följd av minskat befolkningsunderlag och minskad kyrklig verksamhet. Frågan är alltså om kyrkorna skall förvandlas till att vara enbart ett kulturarv eller fortsatt vara rum för kristen gudstjänst?

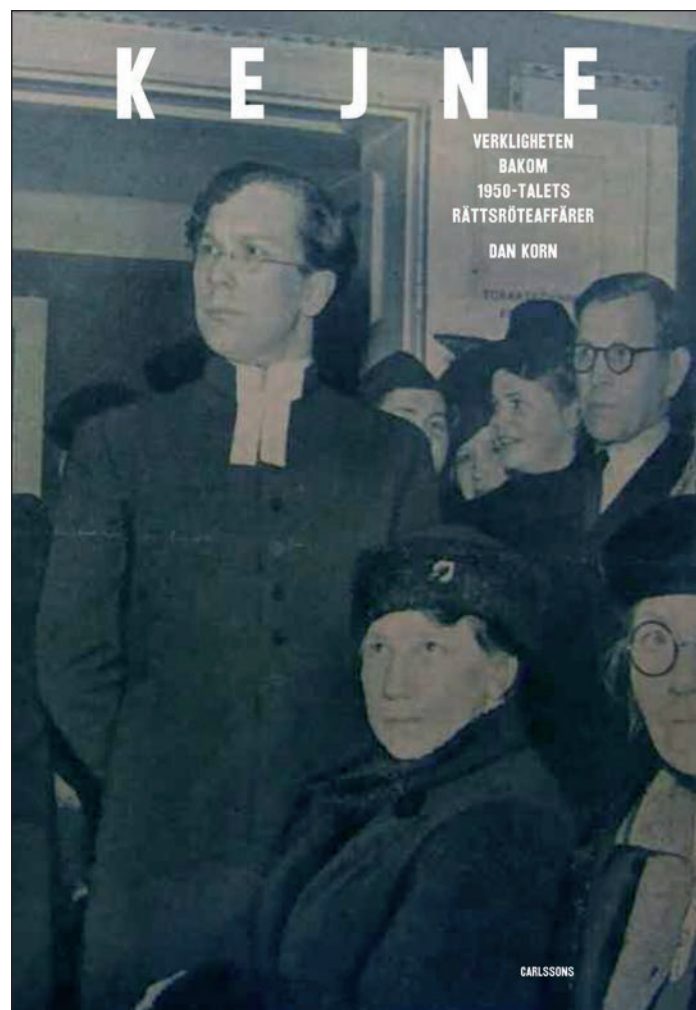
Frågan är ytterst relevant. Jag hade för en tid sedan möjlighet att personligen besöka samtliga öns pastorat och då studera deras församlingsblad med predikoturer. Med få undantag vittnade församlingsbladen om en kyrka i oordnad reträtt vad avser gudstjänstlivet, och ordet ”högmässa” var där ungefär lika vanligt förekommande som mandeln i gröten.

Med tanke på att Visby stifts församlingar har en prästbemanning som vida överstiger villkoren på fastlandet, borde intensiteten i gudstjänstlivet se helt annorlunda ut – om man nu inte är nöjd med att bli ett ”kyrkligt Skansen”. För Svenska kyrkan i stort, men inte minst för Visby stift med sina unika kyrkor, måste uppdraget att förvalta kyrkorna framför allt innebära att hålla dem levande och behöva genom att fira gudstjänst i dem. En kyrka är ett kulturarv, men utan ett levande trosarv i form av regelbunden gudstjänst för en församling av människor blir den till slut ett hus utan själ, ett herbarium i sten.

Markus Hagberg

Christer Jonsson, Eva Sjöstrand, Bengt af Geijerstam: *Änglar och drakar. En gotländsk kulturskatt*. Gotlands museum (utg.), Visby 2013, 679 sidor.

Kejne. Verkligheten bakom 1950-talets rättsröteaffärer

I tonåren blev jag, via Helanderaffären, intresserad av den sk. Kejneaffären, och jag läste bland annat Karl-Erik Kejnes bok *Om dessa tiga*. I denna skrift gjorde Kejne gällande att det

fanns en utbredd homosexuell prostitution i Stockholm som han hade försökt att bekämpa. Som ett resultat hade han själv blivit anklagad, och han drog av detta slutsatsen att denna prostitution, ja, att de homosexuella över huvud taget, måste ha både sanktion och beskydd från betydelsefulla personer högt upp i samhällskroppen. För att göra det hela än mer raffinerat hävdades senare att Kejne blev utsatt för ett mordförsök då han bjöds på en apelsin spetsad med kvicksilver. Kejne överlevde, men hans ivrigaste supportrar menade att denna händelse förkortade hans liv – Kejne, som var född 1913, dog redan 1960.

Tidigare och parallellt med Kejneaffären slog Haijbyaffären upp, där Kurt Haijby påstod att han skulle ha haft en sexuell relation med Gustaf V. För att inte avslöja sina hemligheter pressade Haijby hovet på pengar, som under en lång rad år betalade ut ganska stora summor. Slutligen dömdes Haijby för utpressning. Utgångspunkten för samtidens bedömning av de händelser som »affärerna» handlade om, var att det fanns en grovt utbredd korruption i samhället, en rättsröta.

Författaren, den i Manchester, England, verksamme rabbinen, Dan Korn, beskriver hur hans eget intresse för Kejneaffären började med en stark tilltro till Kejnes uppgifter. Under arbetet med boken, som Korn påbörjade redan 2008, har en annan bild vuxit fram hos honom, en som knappast är till pastor Kejnes förmån. Personligen finner jag Korn framställning helt konsistent.

Korn ger – på de första 162 sidorna! – en beskrivning av Haijbyaffären. Flera personer som senare kom att figurera i Kejneaffären, var viktiga aktörer också i Haijbyaffären. Kanske hade ändå framställningen vunnit i klarhet om dessa två studier hållits isär.

Boken omfattar alltså hela 852 sidor, och jag vågar beteckna den som en totalinventering – här finns vad som är värt att veta, och vad som har betydelse för händelseförloppet. Ska någon kritik framföras, så är det möjligen den, att det är så mycket detaljer, över- och utblickar, att det närmast är en omöjlighet att följa med i alla turer. Men kanske är inte boken tänkt att sträckläsas, utan tänkt att vara just en grundlig inventering av en eller flera härvor som redan i sig själva är komplexa och svåröverblickbara. Som sådan är den synnerligen imponerande. Utöver att tillgängligt skriftligt material har gått igenom med stor noggrannhet, har Korn också gjort en lång rad intervjuer med personer som på olika sätt var delaktiga i händelseförloppet. Inte minst det senare gör skildringen mer levande. I en kort recension måste naturligtvis de många detaljerna lämnas åt sidan, men sammanfattningsvis, hur ser den bild av Kejneaffären ut som Korn målar upp?

Till att börja med handlade aldrig saken initialt om prostitution. Korn kan belägga att Kejne före 1950 aldrig hade intresserat sig för denna fråga. Utgångspunkten för affären var i själva verket, att det kom till Kejnes kännedom, att det runt om i staden skvallrades om att han var homosexuell, och att denna upplysning stod klottrad i telefonkiosker. När Kejne fick veta detta, startade han en egen utredning, och det var först då han kom i kontakt med homosexuell prostitution. Skälet var då inte att bekämpa denna, utan att han bland dess utövare sökte informatörer till den egna utredningen. Hela prostitutionsaspekten var alltså en efterhandskonstruktion, som Kejne kom att rida på resten av sitt liv.

Kejne kom särskilt att attackera veniaten Gösta Malmberg,

som han menade var spindeln i prostitutionsnätverket, och den som förföljde Kejne personligen. I Kejnes egen utredning, som blev mer och mer omfattande, utpekades tids nog än den ene, än den andre, som homosexuell. Tragiken var påtaglig, främst för alla dem som anklagades, men också för Kejne som själv uppenbart förlorade kontakten med verkligheten – »affären» blev hans liv. Till sin hjälp hade han pressen, inte minst tidningen *Arbetaren*, och på tidningarnas ledardaktioner är han en flitig gäst. Han drog sig heller inte för att fingera både uppgifter och artiklar – allt för att underblåsa affären.

Tids nog hade Kejnes olika informanter angivit ett stort antal personer, och Kejne menade sig slutligen veta, att det homosexuella nätverket kontrollerade hela samhället. När regeringen beslutade att tillsätta en särskild kommission för att utreda omständigheterna, trodde Kejne att han själv skulle vara självskrivnen. När så inte blev fallet, utpekades istället kommissionens manliga ledamöter som homosexuella!

Affären blev Kejnes liv, och han kunde inte acceptera att allmänhetens intresse med tiden rann bort. När arbetsgivaren krävde att han skulle ägna sig åt sitt jobb, inte privata utredningar, avslutade han sin anställning vid Stadsmissionen och blev komminister i Oscars församling.

Hur var det då med mordförsöket? Intressant nog hävdade aldrig Kejne själv att han blivit utsatt för ett mordförsök, och han förblev vän och umgicks med den person som utpekades som attentatsman. Korn har en alternativ teori till den i och för sig konstaterade kvicksilverförgiftningen: Kvicksilver har tidigare använts för att bota syfilis. Man vet att Kejne strax innan den påstådda förgiftningen sökte läkare för omfattande utslag, och att det i journalen står att patienten förnekade att det rörde sig om en könssjukdom, dvs. det var detta läkaren menade var orsaken till utslagen.

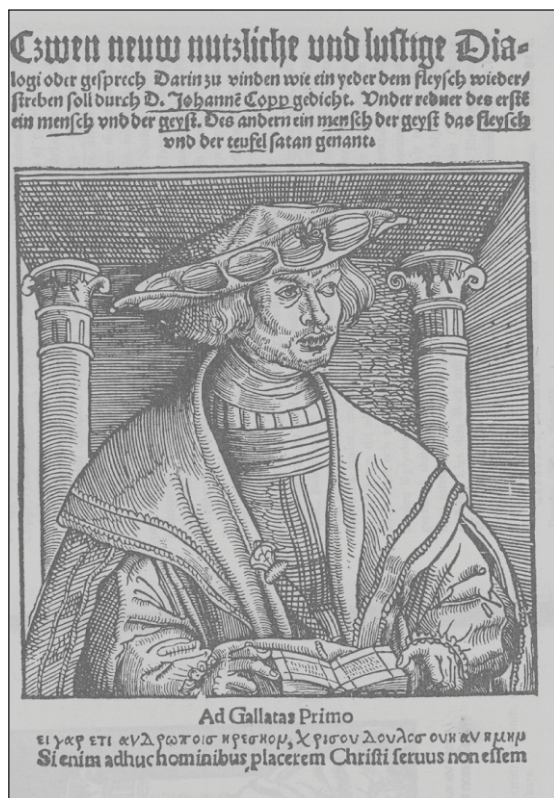
Kejnes ivrigaste supportrar har alltså, trots ovanstående, hävdatt att Kejne dog i sviterna av ett mordförsök. En lång rad vittnesmål från Kejnes tid som komminister i Oscars församling visar emellertid att han hade stora alkoholproblem – trots att han samtidigt var kringresande talare inom nykterhetsrörelsen! Obduktionsprotokollet visar slutligen att Kejne dog av lunginflammation i kombination med fettlever, som är ett förstadium till skrumplever. Sådant får man i regel endast genom långvarigt alkoholmissbruk. Man tvingas alltså, med Korn konstatera, att Kejne söp ihjäl sig.

Förutom Gösta Malmberg, som dömdes för homosexuell aktivitet, kunde ingenting av det Kejne påstod bevisas. Detta blev också slutsatserna i den statliga utredningen, den sk. Kejnekommissionens arbete. Kejneaffären utgör en mörk fläck, lika pinsam som tragisk. Mest tragisk är Karl-Erik Kejne själv. Korns bok är viktig, och den avslöjar den egentliga rötan i den dåtida sk. rättsröten.

Markus Hagberg

Dan Korn, *Kejne. Verkligheten bakom 1950-talets rättsröteaffärer*. Carlssons bokförlag, Stockholm 2013, 852 sidor.

Den kejserlige livläkaren doktor Johannes Copp von Raumenthal

I doktor Johannes Copps 1522 utgivna *Dialogi* återfinns ett träsnitt föreställande honom själv. I enlighet med tidens sed var det vanligt att författare publicerade antingen sitt vapen eller sitt porträtt i de av dem utgivna böckerna. Han är klädd som tidens mode föreskriver med baret på huvudet och fästet av ett svärd eller en dolk stickande upp ur bältet. Boken, vilken utgörs av ett antal dialogvis förda samtal, tar stark ställning för den av Martin Luther predikade nya läran, protestantismen. Källa: Otto Walde, *Doktor Johann Copp, en astrolog och läkare från reformationstiden i svensk tjänst*, *Lychnos* 1937 s 96.

I maj 1555 landstiger i Kalmar ett något märkligt sällskap. Det är en äldre lärd medicine doktor från det kejserliga hovet i Prag vid namn Johannes Copp von Raumenthal, hans förmodligen väsentligen yngre och vackra väninna fru Bonika, hans fyra barn Anna, Theophilus, Polycarpus och Johan (Jon) samt några tjänare. I bagaget finns doktors omfattande och dyrbara bibliotek, vilket han lyckats få med sig på flykten från Prag. Tydligt är att doktorn och hans sällskap fått avresa något brådstörtat från Prag i det dåvarande Böhmen. I Sverige hade han fått erbjudande att tillträda befattningen som Gustav Vasas livläkare. Kungen var gammal och sjuk. Den ene livläkaren avlöste den andre. Den koleriske kungen var inte lätt att göra till lags.

Det avlägsna Sverige var en ny plats i den åldrige doktors brokiga liv. I min 2003 utkomna bok *Doktor Johannes Copp von Raumenthal – ett livsöde i reformationens spår* har jag försökt kartlägga doktors och hans barns fortsatta liv och leverne i Sverige. Medan sonen Theophilus Copp dog redan 1564 och begravdes i Vadstena klosterkyrka gjorde de båda yngre sambröderna Polycarpus Copp och Johan Copp goda karriärer som fogdar och häradshövdingar i såväl Östergötland som i Västergötland under 1500-talets sista del. Det är främst i Linköping och på Stegeborgs slott i Östergötland man ser dem verksamma i framskjutna positioner.

Eftersom de båda stod den katolske svensk-polske kung-

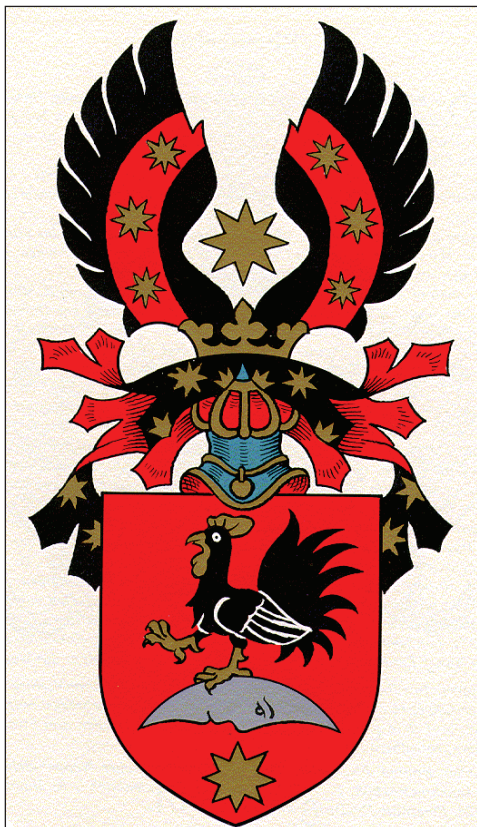
en Sigismund (kung av Sverige 1592-1599) och hans syster prinsessan Anna Vasa nära, gick det inte så bra för bröderna Copp i den despotiske kung Karl IX:s Sverige. Liksom flera hundra andra frälsemän tvingades de fly tillsammans med kung Sigismund till Polen, där de framlevde sina liv i ensamhet och ofta i armod, längtande efter sina barn och släktingar i Sverige. Några fick tillstånd att komma tillbaka till Sverige. Det var främst den hårdföre Karl IX:s son Gustav II Adolf som förbarmade sig över de flyktade adelsmännen och tillät dem komma tillbaka – i varje fall för att dö och begravas i Sverige.

Eftersom flera av de till Polen flyktade adelsmännen var knutna till de släkter som ägde jord i området kring Halleberg och Hunneberg i Väne härad i Västergötland – nuvarande Trollhättan, Vänersborg och Vargön – är det intressant att notera att bland de jordägande släkterna i Gärdhems kyrkby, liksom på Forstena, det alltifrån 1600-talets början fanns en familj Copp, vilken var nära förbunden med den likaledes i Gärdhem med omnejd besuttna fogdesläkten Tysk, vilken släkt också kan betecknas som Tysk-Winbosläkten. Till denna släkt hörde även den i Gärdhems kyrkby besuttna slakten Jerling. De gårdar som dessa släkter ägde var Knutsbol, känd från ett arvskifte redan 1401, samt denna gårds avsondringar Stommen, Skattegården och Hansgården, grupperade kring den romanska 1100-talskyrkan i Gärdhem, numera ruin. Förmodligen har kyrkan varit en s k gårdskyrka till Knutsbols gård.

Doktor Johannes Copp von Raumenthal var född 1487 i Landsberg am Lech i Augsburgs stift i Oberbayern. Den lilla staden är belägen några mil söder om Augsburg och cirka femtio kilometer väster om München i Bayern i Sydtyskland. Staden Augsburg är mest känd för den Augsburgska bekännelsen – de lutherska kyrkornas grundläggande bekännelse-skrift – vilken framlades vid riksdagen i Augsburg år 1530. Enligt matrikeln för universitetet i Freiburg im Breisgau, beläget i Baden, var Johannes Copp inskriven vid detta universitet 1514 -1515. I matrikeln benämns han som nr 18 *Johannes Copp ex Landsberg*. Namnet stavas här Kopp. Adelsnamnet von Raumenthal skall vara hämtat från den lilla tyska ort som idag heter Rauental, vilken är belägen norr om Baden-Baden. Invid Rauental ligger en ort med namnet Kuppenheim (*Koppenheim? "Kopparnas hem"?*). Något i ortnamnet Raumenthal, möjligen gamla släktförbindelser, har inspirerat doktor Copp att uppta namnet i sitt adelsnamn.

Det påvliga universitet i Freiburg im Breisgau hade grundats 1457 och betraktades som katolicismens högborg i Europa. Detta förhållande är viktigt att understryka, särskilt i perspektivet av Johannes Copps senare brytning med den katolska läran och hans engagemang för Martin Luther och den reformerta rörelsen de Böhmska bröderna. När han år 1514 skrev in sig vid universitetet benämndes han som *clericus d v s* som tillhörande det andliga ståndet. Möjligen tillhörde han någon munkorden, men har, liksom så många andra, i Luthers efterföljd, lämnat sitt kloster.

Som kartläggs i min bok kan väl dock knappast doktor Copp, med sina många hustrur och älskarinnor, uppfattas som en andans man. Trots att han var gift i Böhmen umgicks han

Den sydtyska ätten Copp von Raumenthal erhöj av Ferdinand I den 28 maj 1532 ett adelsbrev eller ett s k förbättringsbrev på gammalt adelskap, där vapnet ovan omtalas som ett gammalt ärvt vapen, vilket hade förbättrats redan av den tysk-romerske kejsaren Maximilian I. Vapnet beskrivs som en röd sköld och däri en nedåtvänd mänskära med ansikte i silver och på denna mänskära stående en svart kapun (tupp) med gyllene klor, samt därunder en åttauddig stjärna. Hjälmprydnaden beskrivs som två svarta vingar belagda med ett rött band med tre gyllene småstjärnor samt emellan vingarna en gyllene 8-stjärna. Bildens källa: S Gutman, *Ärzte- und Apothecker-Wappen*, heft 9, *Ettlingen und Baden* 1979 s 39.

i mer eller mindre äktenskapliga former här uppe i Norden med den fru Bonika som han ankom tillsammans med till Kalmar 1555. I Böhmen satt emellertid, såvitt jag fått fram i min forskning, hans sista lagvigda hustru och änka Lidmila von Velenitz kvar, som också måste ha varit modern till sambröderna Polycarpus och Johan Copp.

Adelssläkten Copp von Raumenthal var inte böhmisk, utan hade sina rötter i det sydtyska Bayern och i området omkring orten Rauenthal i Baden-Baden. Den kejsarliga livläkaren stod högt i gunst hos Ferdinand I, då denne i adelsbrevet daterat den 28 maj 1532 förbättrade Johannes Copps adliga status, vapen och namn. Av adelsbrevet 1532 framgår att ätten Copp var en gammal adlig ätt samt att Johannes Copp hade ärvt ett gammalt adligt vapen, vilket redan på sin tid hade förbättrats av kejsar Maximilian I, farfar till kejsar Ferdinand I (*und tugent so wir an dem hochgelerten unnserm diener Arzt, und des Reichs lieben getreuen Johann Kopp von Raumenthall der syben freyen kunst und Arzeny doctor erkennen, Auch die getreuen Annemben nuzlichen, und vleissigen diennst die er noch weyland unnserm lieben herrn und anherrn kayser Maximillian myltes gedenkhn an desselben kayserlichen hof ... So haben wir Ime ein alt ererbte und von benanten Kayser Maximilian gepessert wappen ...bestetigt, und verneuert*).

Av texten framgår att doktor Copp redan på kejsar Maximilian I:s tid hade varit knuten till det kejsarliga hovet. Eftersom kejsar Maximilian avled 1519 och doktor Copp var född 1487 skulle han således vid tjänstgöringen i kejsarhovet i Wien ha varit i 30-årsåldern.

Efter ankomsten till Sverige 1555 bodde doktor Copp med sin familj i ett hus i kvarteret Juno i Gamla stan i Stockholm. Men i samband med att hertig Johan – som då var hertig av Finland – 1558 hade insjuknat på Åbo slott sände den orolige fadern Gustav Vasa doktor Copp till Åbo för att kurerat sonen/hertigen. Eftersom doktor Copp inte bara var medicine doktor utan också en duktig och framgångsrik läkare, som på ett eller annat sätt förstod vikten av renlighet för att förhindra smittspridning, kunde han kurerat hertigen.

Som nämndes ovan var det vid hertig Johan och frillan Karin Hansdotters hov på Åbo slott som doktor Copp, hans barn och fru Bonika kom att spela en framträdande roll. Hon omtalas i källorna som den ledande kvinnan vid Karin Hansdotters hov i Åbo: *Till den intimare krets, inom hvilken Karin Hansdotter utgjorde medelpunkten, hörde bland andra ... doktor Johan Kop och hans fru Bonika, tydligen en av hovets ledande damer, eftersom det talas om hennes parti*. Vid hertigens glada hov fanns också de unga sönerna Theophilus, Polycarpus och Johan – de två sistnämnda i bara 6- 8-årsåldern – där de umgicks med såväl de äkta som de oäkta kungabarnen.

Under året 1561 har emellertid fru Bonika – inför hertig Johans förestående dynastiska giftermål med Katarina Jagellonica den 4 oktober 1562 – fått återvända till Stockholm, där hon istället uppträder bland prinsessan Cecilia Vasas hovfolk. Hennes moatje doktor Johannes Copp var då död och begravd i Åbo domkyrka. Hertig Johans frilla Karin Hansdotter hade fått evakuera Åbo slott med sina hertigbarn inför hertigens bröllop med den polska kungadottern. Med Karin Hansdotter hade hertig Johan fyra barn, nämligen Sophia Gyllenhielm (gift med Pontus de la Gardie), Julius Gyllenhielm samt Augustus och Lucretia. Med sin gemål Katarina Jagellonica hade Johan III barnen Isabella (född 1564), Sigismund (född 1566 i fångelset på Gripsholms slott) samt Anna (född 1568 i Eskilstuna).

Prinsessan Cecilia Vasa var syster till kungarna Erik XIV, Johan III och Karl IX. Genom sitt giftermål med markgreven Kristoffer av Baden-Rodemachern blev hon markgrevinna av Baden. Bland de kungliga syskonen fanns även prinsessan Elisabeth, som år 1581 hade blivit gift med Kristoffer av Mecklenburg. Det var till sina systrar som Eril XIV skickade sina döttrar med frillan Agda Persdotter, Virginia Eriksdotter (född 1559) och Constantia Eriksdotter (född 1560), för övlig uppfostran. Dessa kungadöttrar skall vi uppmärksamma, eftersom de och deras avkomlingar med tiden kom att inneha egendomar i Gärdhem i Väne härad (den s k Sigismundska donationen), bl a just den gård Artorp på vilken såväl Tysk- som Coppsläkten var besutten.

Efter doktor Copps död i Åbo 1558 kom de unga pojkarna Theophilus, Polycarpus och Johan att stanna kvar vid hertig Johans hov i Åbo, där de alla tre 1562 nämns bland *Wär nådige Herres Drenger*. År 1563 omnämns Theophilus Copp för sista gången. När man besöker Vadstena klosterkyrka ser man en gravsten med det Coppska vapnet efter den ädle och välborne Theophelus Kop, vilken hade avlidit den 6 december 1564 och begravts i Vadstena klosterkyrka.

Vad beträffar de yngre sönerna Polycarpus Copp och Johan Copp skall nämnas att en troligen 1568 daterad företeckning omnämner Johan Copp som hertigens småsven. Medan den något äldre brodern Polycarpus Copp efter hertig Johans uppstigande på tronen 1568 utnämndes till dennes köksmästare (alltså hovmarskalk) erhöj Johan Copp den 28 februari 1576 fullmakt att förestå byggnationen på Linköpings hus och Stegeborgs slott.

Efter Erik XIV:s avsättning i september 1568 hölls Erik

och hans gemål Karin Månsdotter fängslade på olika slott i Sverige och Finland, bl a i Åbo under tiden 1570 - 1571. Vid denna tid var dottrarna Virginia och Constantia i 10-11-årsåldern och Polycarpus Copp och Johan Copp i 18-20-årsåldern. Det är bl a gården Artorp i Gärdhem som tycks förena dessas öden. Kung Johan III och hans polska drottning tog alltid väl han om bröderna Copp. Till och med är det kung Johan och Katarina Jagellonica som inbjuder till Polycarpus Copps bröllop med Ingrid Svensdotter Ribbing 1580 i Vadstena klosterkyrka, samma kyrka som brodern Theophilus hade begravts i 1564. Det var vid detta tillfälle som en murken läktare rasade ner i kyrkan varvid många skadades. Bröderna synes ha haft en nära och bra relation till såväl Erik XIV:s som Johan III:s oäkta barn, men även till Johan III:s och Katarina Jagellonicas dynastiska avkomlingar kung Sigismund och prinsessan Anna.

Det var ett märkligt livsöde han hade, den kejsrerlige livläkaren Johannes Copp von Raumenthal. I reformationens omvälvande spår kom han att vandra den protestantiska banan. Sönerna Polycarpus Copps och Johan Copps livsbanor blev lika dramatiska som fäderns. I ett annat omvälvande historiskt skede i Sveriges historia tvingades de att välja mellan den upproriske protestantiske hertig Karl och Sveriges edsvurne katolske kung Sigismund.

De valde den katolske kung Sigismund. På grund av detta val tvingades de – liksom fältmarskalken Lennart Torstenssons far Torsten Lennartsson på Forstena (adliga Forstenasläkten nr 2) – i landsflykt till Polen.

Min bärande tes är att Torsten Lennartsson som långvarig Polenflyktning har etablerat kontakt med de lika långvariga Polenflyktningarna bröderna Copp. Det var den barske kung Karl IX:s son Gustav II Adolf som tillät många ur det ”förbrutna frälset” att återvända till Sverige, vilka mestadels kom direkt hem för att dö och begravas. Så blev det för Torsten Lennartsson som fick tillstånd återvända hem till sina sätesgårdar Restad och Forstena. Vid sin död den 3 mars 1631 begravdes han i Forstenasläktens mausoleum i Västra Tunhems kyrka vid Hunnbergs rand alldeles nära gården Forstena. Det är också på Forstena man under 1600-talet och senare möter medlemmar av Coppsläkten, liksom i Gärdhem.

I den bistre Karl IX:s Sverige betraktades Polenflyktningarna som landsförrädare. Deras gods och gårdar, liksom säkerligen deras adel och frälse, var förbrutna. Katastrofen var ett faktum. Detta vittnas om i den olycklige Polycarpus Copps brev 1604 från Danzig till dottern Elisabeth Copp. I Danzig satt han på sitt dystra härbärke utan att ha råd att ta sig därifrån. Han var inte ensam om detta. Många ståndsbröder befann sig i samma situation. I jämförelse med armodet i Polen var en befattning som gästgivare i Sverige vida att föredra. Det är framförallt som gästgivare på Artorps gästgivargård i Gärdhem som medlemmar av Gärdhemsläkten Copp blivit kända ända från 1600-talet.

Valde den lärde doktorn rätt? Han kunde ha haft kvar sin upphöjda befattning som katolsk kejsrerlig livläkare i Prag och där levt ett bekvämt och välbetalt liv. Hans barn hade fått ett långt tryggare liv än de fick. Vad som tydligt framgår av dessa kortfattade utdrag från min bok var doktor Copp en man av heta känslor och passioner, vilka styrde hans agerande. Han drogs över till Martin Luther och protestantismen, vilket ledde honom bort från Prag och till Gustav Vasas hov i Stockholm. År 1527 hade kungen inlett den sk reformationen. Vid olika vägskäl i sitt liv valde doktor Copp ett tydligt alternativ, även om det visade sig leda till katastrof. Man kan säga att han var sin övertygelse trogen.

Men det kostade. Istället för att röra sig i de katolska kej-

serliga palatsen i Wien och Prag fick han 1558 sin grav i Åbo, långt bort i det svenska protestantiska väldet. Religion och ideologi var då – liksom ännu idag – inga abstrakta företeelser utan fick folk att lämna hus och hem och söka sig till nya trakter och förhållanden.

Det var till Åbo slott, till hertig Johans och hans frilla Karin Hansdotters hov, som den gamle doktor Johannes Copp 1558 kom med sina små barn, sin väninna fru Bonika, sin boksamling och sina tjänare. Strax dog den gamle läkaren och hans små barn Theophilus Copp, Polycarpus Copp och Johan Copp upptogs i hertig Johans, sedermera Johan III:s hov. De kom troget att tjäna honom och hans gemål Katarina Jagellonica och deras barn Sigismund och Anna. Coppsläkten präglades av troheten mot Sveriges laglige kung Sigismund. De flydde med honom till Polen, där det gick stor nöd på dem. De förlorade allt. Foto: Åbo Landskapsmuseum.

Kung Erik XIV:s dotter Virginia Eriksdotter, gift med Håkan Knutsson (Hand) fick omkring 1625 överta en del av systemen Constantia Eriksdotters egendomar i Väne härad, bl a Artorps gård i Gärdhem. Hon förde dem därefter vidare till sina döttrar Katarina Hand, gift med Johan Henriksson (Reuter av Skälboö) och Sofia Hand, gift med den tysk-svenske adelsmannen Baltzar von Neuman. Det är i Artorp i Gärdhem som också ryttmästaren Jakob Tysk och hans sväger gästgivaren Anders Andersson Copp var besuttna under första hälften och mitten av 1600-talet. Kungadottern Virginia Eriksdotters Vasa-vapen finns avbildat i de i Riga på 1600-talet blästa glasmålningarna i Birgittakyrkan invid Olshammars herrgård vid Vätterns norra strand, där fö skalden Verner von Heidenstam föddes. Foto: författaren.

Bo J Theutenberg

Skara stiftshistoriska sällskap gratulerar Hedersledamoten och initiativtagaren till sällskapet Lennart Franck som den 5/2 2014 fyllde 90 år.

Skara stiftshistoriska sällskap

**kallar till årsmöte
i Varnhem**

**lördagen den 26 april 2014
med följande innehåll**

- 9.30 Andakt i klosterkyrkan
 Komminister Markus Hagberg
- 10.00-10.30 Förmiddagskaffe i Varnhemsgården
 Presentation av ny litteratur
- 10.30-11.45 Sockenmagasinens historia (inkl. kyrkotiondet)
 Föredrag med bilder av Stig Karlsson, Skara
- 12.00 Lunch
- 13.00 Årsmötesförhandlingar
- 14.00 Medeltida pilgrimsvandringar i Skara stift
 Teol. dr. Stina Fallberg Sundmark
- 15.00 Avslutning

Kostnad 150 kr

Anmälan senast den 19 april till Skara stiftshistoriska sällskap

Vänligen meddela ev. specialkost eller allergi.

Margareta Jansson
Skaraborgsgatan 29 B, 532 30 Skara
Tel. 0511-137 46 eller e-post margareta_jansson@bredband.net

eller

Lisbeth Sjöberg
Kruthusvägen 30 A, 546 33 Karlsborg
Tel. 0505-129 55 eller e-post lsjg@carlsborg.net

Skara stiftshistoriska sällskap

Verksamhetsberättelse för år 2013

Sällskapets styrelse kan här lägga fram sin berättelse om verksamheten under år 2013, ännu ett mycket gott år för Skara stiftshistoriska sällskap. Ett stort intresse för bokutgivningen och sällskapets medlemsblad har förmärkts från medlemmar och andra personer både inom vårt stift och även i vidare kretsar. Sällskapet åtnjuter en god renommé till och med utanför vårt lands gränser. Tillströmningen av nya medlemmar har glädjande nog fortsatt. Sällskapet har för sin bokutgivning fått ta emot generösa anslag från olika fonder och stiftelser, vilket styrelsen finner mycket glädjande. Vi vågar därför hävda att sällskapet även detta år har kunnat leva upp till sitt ändamål: att väcka, främja och understödja intresset för kyrkohistoriska studier och forskning rörande Skara stift.

Styrelsen har sedan årsmötet den 27 april 2013 haft följande sammansättning:

Johnny Hagberg, ordförande;
Lena Maria Olsson, vice ordförande;
Nils Hjertén, Lisbeth Sjöberg och Lennart Nordquist, ordinarie ledamöter;
Bengt P. Gustafsson, Markus Hagberg och Helena Långström Schön, ersättare.

Vid styrelsens konstituerande sammanträde efter årsmötet den 27 april nyvaldes Lisbeth Sjöberg till sekreterare och Lennart Nordquist till vice sekreterare. Margareta Jansson omvaldes till kassaförvaltare och ansvarig för medlemsregistret. Som webbmaster för sällskapets hemsida på Internet omvaldes Helena Långström Schön.

Styrelsen har haft sju protokollförda sammanträden: den 5 februari, den 18 mars, den 27 april (konstituerande), den 10 juni, den 5 september, den 14 oktober och den 2 december. Det konstituerande sammanträdet hölls i Varnhem, medan övriga sammanträden har varit förlagda till Skara, företrädesvis på stiftskansliet.

Revisorer. Vid sällskapets årsmöte omvaldes kamrer Ingmar Andhill och revisor Gunnar Wilsson som ordinarie revisorer. Likaså omvaldes kamrer Eva Hermansson och kyrkokamrer Lars Berg som ersättare.

Valberedning. Årsmötet beslöt att omvälja sällskapets valberedning, bestående av prosten Jan Kesker, sammankallande, samt kontraktsprosten, nuvarande domprosten Carl Sjögren och socionom Anita Hammar, ledamöter. Styrelsen har därutöver tillsatt prosten Nils Hjertén som representant i valberedningen.

Arbetsgruppen för herdaminne och prästminnesteckningar. Styrelsen beslöt vid sitt konstituerande sammanträde att arbetsgruppen för prästminnesteckningar liksom tidigare skulle bestå av kyrkoherde Karl-Erik Tysk med prostarna Nils Hjertén och Lennart Nordquist som resurspersoner.

Sällskapets årsmöte hölls lördagen den 27 april, och var även denna gång förlagt till Varnhem, med inledande morgonandakt i klosterkyrkan av komminister Markus Hagberg.

I Varnhemsgården berättade därefter biskop em. Lars-Göran Lönnermark om missionsbiskopen Osmund. Under året har sällskapet givit ut en bok, författad av dr. Janet Fairweather från England, om denne biskop en gång verksam i Skara. Boken har förtjänstfullt översatts av Lars-Göran Lönnermark.

Efter paus för lunch vidtog de sedvanliga årsmötesförhandlingarna och till sist visade fotograf Sture Björnson ett uppskattat bildspel kring renoveringen av den märkliga kyrkan i Jällby. 37 deltagare hade anmält sig till årsmötet, men antalet deltagare när årsmötet väl ägde rum var flera.

Sällskapets bokutgivning. Under år 2013 har tillkommit fyra nya publikationer i skriftserien, nämligen

Nr 70 *Biskop Osmund – missionär i Sverige under slutet av vikingatiden* av Janet Fairweather. Översättning: Lars-Göran Lönnermark.

Nr 72 *Sveno Jacobi – boksamlaren, biskopen, teologen. En bok- och kyrkohistorisk studie* av Ostfried Czaika.

Nr 73 *Mariaväxter i folktron* av Ritwa Herjulfsdotter.

Nr 74 *Förvaltare av Guds brokiga nåd – minnesteckningar över präster i Skara stift* av Karl-Erik Tysk.

Medlemmar. Tillströmningen av medlemmar i sällskapet har fortsatt även under år 2013. Under året har 104 nya medlemmar tillkommit och medlemsantalet var vid årets slut 1105, 16 medlemmar har avlidit under året. Sällskapet har 7 hedersmedlemmar och 14 teologie studerande bland sina medlemmar. Både intressant och glädjande är att medlemmarna fördelar sig över hela landet. Stiftshistoriskt intresserade såväl utanför vårt stift som till och med utanför vårt lands gränser anmäler sig som medlemmar i sällskapet.

Sällskapets medlemsblad med ordföranden Johnny Hagberg som ansvarig utgivare har under året utkommit med fyra nummer på 20 sidor. Styrelsen kan tacksamt notera att ett stort antal personer generöst medverkat med artiklar och andra bidrag. Det är vår erfarenhet att det är tacksamt att ha med bladet i olika sammanhang för att genom det kunna lämna information om sällskapet. Medlemsbladet är uppskattat, det vittnar åtskilliga kommentarer om.

Sällskapets hemsida på Internet med Helena Långström Schön som webbmaster har uppenbarligen haft många besökare. Vi har här en viktig kontaktyta till de vitt utspridda medlemmarna. Det visar sig att många utnyttjar hemsidan för att beställa böcker och anmäla medlemskap.

Relationen till Stiftshistoriskt Forum. Genom att sällskapets vice ordförande Lena Maria Olsson ingår i Stiftshistoriskt Forums ledningsgrupp har styrelsen tillgång till fortlöpande information. Årets stiftshistoriska symposium hölls den 15-17 april i Härnösand. Från vårt sällskap deltog Lena Maria

Olsson, Nils Hjertén och Lisbeth Sjöberg. Symposiet erbjuder som vanligt ett rikt utbyte av erfarenheter och idéer mellan de olika sällskapen.

Under hösten 2013 har styrelsen planerat för nästkommande år symposium som kommer arrangeras av vårt sällskap och äga rum vid Flämslättis stiftsgård i början av april 2014.

Bokmässan. Vid 2013-års bokmessa i Göteborg den 26–29 september disponerade sällskapet i likhet med tidigare år en monter tillsammans med Västergötlands fornminnesförening och Missalestiftelsen. Den bemannades beredvilligt av ett antal medlemmar, som på detta vis gjorde en god insats. Under dagarna såldes 207 böcker, och 21 nya medlemmar anmälde sig. Deltagandet organiserades och genomfördes på ett engagerat och kunnigt vis av Margareta Jansson. Det är styrelsens mening att sällskapets deltagande i den synnerligen uppmärksammade bokmässan ger många värdefulla kontakter.

Ekonomi. Den ekonomiska årsrapportens resultaträkning visar att sällskapets intäkter belöper sig till ca 476.100 kr. och kostnaderna till ca 498.600 kr., vilket betyder att årets resultat visar ett underskott på ca 26.900 kr. Tillgångarna uppgick vid årets början till ca 706.355 kr. och har vid årets slut minskat något 683.800 kr. Huvudparten härav utgjordes av medel anslagna till bokutgivning.

Under året har sällskapet erhållit generösa anslag och gåvor, huvudsakligen för sin bokutgivning, på sammanlagt 203.500 kronor. Nämnas bör ett *verksamhetsbidrag från Skara stift* på 10.000 kr. Anslagsgivare i övrigt har varit *Birgittaföreningen Stiftelsen Grevillis fond, Stiftelsen Skaramissalet, Samfundet Pro*

Fide et Christianismo, Stiftelsen Längmanska kulturfonden och Kungl. Patriotiska Sällskapet.

I ovanstående summa ingår även intäkter för annonser i medlemsbladet från Exodus Resor.

Styrelsen vill här gärna framhålla att kassaförvaltaren Margareta Jansson varit till stort gagn i sällskapets tjänst genom sin mycket noggranna bokföring och sin omsorg om medlemsregistret. För detta hängivna arbete ännu ett år vill styrelsen betyga sin djupa tacksamhet och ge henne en särskild eloge.

Tack. Styrelsen vill till sist uttrycka Skara stiftshistoriska sällskskaps djupt kända tack för alla välvilliga ekonomiska bidrag som kommit sällskapet till del. Utan dem skulle det inte ha varit möjligt att bedriva en så omfattande verksamhet. Styrelsen vill även betyga sitt tack för det goda samarbetet med Skara stift, liksom med Missalestiftelsen och Föreningen för Västgotalitteratur, vilket kunnat resultera i intressanta och värdefulla projekt.

Skara den 21 januari 2014

Johnny Hagberg
ordförande

Lena Maria Olsson
vice ordförande

Nils Hjertén

Lisbeth Sjöberg

Lennart Nordquist

Helena Långström Schön

Bengt P. Gustafsson

Markus Hagberg

Anslag och gåvor år 2013

203.500:00

(inklusive annonsintäkter - se nedan)

Från Skara stift (verksamhetsbidrag)

10.000:00

Från Birgittaföreningen (Jungfru Marias växter)

10.000:00

Från Stiftelsen Grevillis fond (Jungfru Marias växter)

10.000:00

Från Stiftelsen Grevillis fond (4 Erikar)

10.000:00

Från Stiftelsen Skaramissalet (Biskop Osmund)

50.000:00

Från Birgittaföreningen (Biskop Osmund)

15.000:00

Från Stiftelsen Längmanska Kulturfonden (Biskop Osmund)

20.000:00

Från Kungl. Patriotiska Sällskapet (Biskop Osmund)

10.000:00

Från Samfundet Pro Fide et Christianismo (Biskop Osmund)

70.000:00

Från Birgittaföreningen (Skarabreviariet)

15.000:00 (fvb Missalestift.)

Annonsintäkt

Från Exodus resor (Annonser i SSHS medlemsblad)

3.500:00

Skara den 20 januari 2014

Margareta Jansson, kassaförvaltare

Stiftskollekt

Skara stift har beviljat Skara stiftshistoriska sällskap en hel stiftskollekt den 3 maj på Den Gode Herdens söndag. Sällskapet tackar för detta förtroende och kommer att förvalta de inkomna medlen efter bästa förmåga.

Styrelsen

Melinarna i Skara stift

För ett par år sedan fick jag tillfälle att för Skara stifts Emeritipräster berättat om Melinarna i stiftet. Melinarna är ingen gammal prästsläkt, men genom den stora brödraskaran så blev det snabbt en stor prästsläkt. Nu är Melinarna i Skara stift historia och jag blev ombedd att skriva ned denna historia för Stifts-historiska sällskapet.

Det började med Samuel Melin, som gifte sig med Hilda Stenborg från Skämmningsfors i Brandstorp socken i juli 1884. Mellan åren 1885 och 1903 föddes sju söner och två döttrar. De fem första pojkarna föddes i Otterstorps komministergård i Valstad. 1894 flyttade familjen till Dimbo prästgård där de fyra yngsta föddes.

Efter skolgång i Skara för pojkarna till Uppsala för studier vid universitet medan de båda flickorna studerade i Stockholm och blev skolkökslärarinnor.

Av sönerna blev Samuel och Josef präster, Elias naturvetare och botaniker, Daniel folkskollärare och senare prästvigd, Paul och de yngre bröderna David och Ruben blev också präster.

När fadern Samuel dog 81 år gammal 1931 var fem av sönerna präster i stiftet. När äldste sonen Samuel installerades som kyrkoherde i Borås Gustav Adolf kallade biskop Gustaf Ljunggren mor Hilda ”storprästmor i Tibro”.

Denna märkliga syskonskara väcker intresse för och frågor om vilka föräldrarna var och deras härkomst och ursprungsmiljö. Jag skall göra ett försök att utforska det innan jag återkommer om syskonskarans livsöden.

Samuels bakgrund

Samuel Andersson föddes i Brunns socken, nära Ulricehamn, den 9 december 1849.

Hans far var Anders Svensson, född i Rångedala 1804, som kom till Brunn och ett torpställe under Systrared, som kallades Snarpa. Han beskrivs som småbrukare och ”skållknalle” som gjorde regelbundna resor med häst till Göteborg för att avyttra det som han själv och bygdens folk tillverkat. Han fick fyra barn med hustrun Maria som avled 1840. Sara Jansdotter kom för att sköta barn och hushåll. De gifte sig och Sara födde sju barn. Samuel var hennes femte. Några av barnen dog tidigt. Fadern Anders dog 1866, då yngste sonen var elva år. Sara avled i oktober 1893 och blev den första som gravsattes vid den nya kyrkan i Brunn.

Det var ett kristet hem som Samuel växte upp i.

I skriften om *Evangeliska Fosterlandsstiftelsen i Ulricehamnsbygden* nämns att lekmanpredikanter regelbundet besökte Brunn. Också på Snarpa hade man möten med dessa predikanter medverkan. Denna fromhet har säkerligen påverkat Samuel under uppväxttiden. Han utbildade sig till skomakare men kände kallelsen att bli präst. 20 år gammal beger han sig till Uppsala och blir mottagen som elev på Fjellstedtska

Samuel Melin

skolan 1870. 1877 börjar han vid Uppsala Universitet och på hösten 1880 avlägger han teol.kand. examen och prästvigs i Skara Domkyrka den 24 december samma år av biskop Anders Fredrik Beckman,

Vid detta tillfälle hade han tagit sig namnet Melin. Familjens berättelse säger att han under studieåren i Uppsala sommartid var predikobiträde i Hälsingland. Där har någon av hans förmän sagt ”Jag har ingen som bär mitt namn vidare. Det kan du göra Samuel, kalla dig Melin!” Och så blev det. Han prästvigs som Samuel Melin.

Samtidigt denna julafton 1880 prästvigs följande välkända Skarastiftare Ludvig Ekström, Johan Tidstrand och Levin Törnblad.

Om studieåren kan också sägas att Samuel finansierade sina studier själv. Han lämnade Uppsala utan studieskulder. Med eget arbete som bl.a. skomakare och med de stipendier som fanns för teologie studerande hade han klarat sina kostnader.

Efter prästvigningen får han några korta missiv till Börstig och Bottnaryd. Därefter får han tjänst i Daretorp/Brandstorp, innan han tillträdde komministertjänsten i Valstad på våren 1885. Samuel blev känd som en ”omvänd” präst och gjorde med sin rosenianskt präglade förkunnelse intryck.

Jag har t.ex. fått berättat för mig att en familj som tagit starka intryck av väckelsen i Södra Vätterbygden, när de bodde i Vättak och de första barnen föddes, kallade på Samuel Melin att döpa dem. När familjen senare (1895) bosatt sig i Habo kallades de i Jönköpingsväckelsen kända prästerna Emil Hagberg och Karl Palmberg när det skulle hållas dop.

Samuel kallades som 4:e provpredikant till Dimbo pastorat och tillträdde kyrkoherdetjänsten 1894. Här följde han församlingarna trogen i 32 år och avgick med pension 1926 för att med sin maka bosätta sig i Falköping. Den 14 augusti 1931 avled han i Nykyrke prästgård då makarna gästade sonen David, som var komminister där.

Under åren 1910-22 var Samuel kontraktsprost i Vartofta kontrakt.

Hilda Stenborgs bakgrund

Samuel Melins predikan lär också haft ett avgörande inflytande på Hilda Stenborg, bosatt på Skämmningsfors egendom i Brandstorp. Hon deltog flitigt i gudstjänsterna i Brandstorp och kom på det sättet att lära känna Samuel. När han blivit ordinarie komminister i Valstad gifte de sig 1884.

Hilda Stenborg var född i Adolf Fredriks församling i Stockholm 1861. Familjen flyttade till Skämmningsfors 1865, då fadern Carl Victor sålde sin rörelse som sadelmakare i Stockholm och förvärvade egendomen i Brandstorp.

Hildas farfar Anders Stenborg var född på Västtomten i Stenums församling norr om Hornborgasjön. Han blev jordbrukare. Var inspektör på Näs egendom i Bjurbäck, när han gifte sig med Charlotte de Frese, som var syster med arbetsgivarens hustru. Sedan arrenderade han Västra Kärr i Habo, och flyttade därifrån som arrendator till Saleby säteri i Slöta där han avled 1838 och fick sin grav på Slöta kyrkogård.

Sonen Carl Victor föddes i Habo 1823. Redan som 15-åring tog han sig till Tyskland, där han utbildade sig till sadelmakare i Pommern. 1840 återvände han till Sverige och Stockholm där han startade ett sadelmakeri vid Drottninggatan på centrala Norrmalm. Tio år senare hämtade han sin hustru i Tyskland, Augusta Wichert, som var dotter till hans läromästare i yrket. De hade mötts första gången när han kom som 15-åring och hon var nio år. 1850 var han en etablerad

företagare och de kunde gifta sig. Makarna fick 7 barn men endast den äldste Georg och den näst yngsta, Hilda, nådde vuxen ålder.

Fyra av barnen är begravda på Adolf Fredriks kyrkogård i Stockholm, medan makarna och den yngste sonen vilar på Brandstorps kyrkogård.

Hilda kom alltså som 4-åring till Skämmingsfors och växte upp i herrgårdsmiljö. Troligen har hon undervisats i hemmet. Fadern dog 1878, då Hilda var 17 år. Familjen bodde kvar på Skämmingsfors till 1895 då Augusta Stenborg avled och egendomen såldes. Det sägs att modern till att börja med inte tyckte att en fattig lantprest var den make som enda dottern skulle gifta sig med. Hilda var en stark personlighet och hon fick som hon ville.

Åren i Dimbo

Familjen Melin bodde i 9 år i Otterstorps prästgård i Valstad. De fem äldsta sönerna föddes där. Båda makarna hade tragisk erfarenhet från sina hem av syskons sjukdom och död. Deras tacksamhet över de egna barnen var stor. Som de flesta föräldrar hade de en kärleksfull omsorg om dem. Hilda har lämnat efter sig dagböcker från barnens uppväxt och bl.a. redogjort för perioder med barnsjukdomar, som ju i stora familjer inte bara drabbar en utan ofta flera samtidigt.

1894 tillträdde Samuel kyrkoherdetjänsten i Dimbo. Där föddes redan på hösten 1895 dottern Elinor som följdes av David, Hillevi och Ruben. Den siste föddes 1903.

Prästgården i Dimbo var ett stort jordbruk, som Samuel hade ansvar för. Först skedde det med hjälp av rättare och drängar. Från 1910 ändrades lagstiftningen och man skaffade arrendator.

Hilda hade ansvar för ett stort hushåll med allt vad det tillhör.

När sedan barnen gick i Skara läroverk och det alltid var tre till fem stycken samtidigt ordnade föräldrarna med ett skolhushåll så att barnen kunde bo tillsammans. Med en viss regelbundenhet kunde de komma hem till Dimbo och när färden gick tillbaka till Skara fick de med sig en väl genomtänkt sändning av livsmedel till hushållet.

Samuel var en kraftkarl. Han hölls för att vara en god predikant, som gärna höll på sina 60 minuter. Han var flitig med hembesök och en varm och kärleksfull lyssnare och själsörjare. I 32 år tjänstgjorde han i pastoratet. Först vid 76 års ålder 1926 gick han i pension enligt tidens bestämmelser. De senaste åren i tjänst hade han stöd av sonen David som adjunkt. En första hjärnblödning var anledning till uppbrottet och flyttning till Falköping. Det var en ny hjärnblödning som ändade hans liv i augusti 1931.

Vid det tillfället hade familjen vuxit. Fem barn var gifta och Samuel och Hilda hade 11 barnbarn. När prostinnan Hilda avled i december 1945 hade ytterligare tre bildat familj och 19 barnbarn fötts.

Begravningsdagen

Samuel Melins jordafärd blev en stor högtid. På dödsdagen den 14 augusti var en del av familjen samlad. Begravningen sattes ut att äga rum i Dimbo kyrka den 20 augusti.

Samuels stoft stannade i Nykyrke prästgård fram till begravningsdagen. Där mötte familjen och de närmast anhöriga upp liksom tjänstgörande präster, tillsammans c:a 50 personer.

Dagen inleddes med en "utfärdsbön" då kyrkoherden i Masthuggsförsamlingen i Göteborg, Gottfrid Klingner talade. Han var bördig från Dimbo och hade under studietiden fått stöd av Samuel. I talet, som utgick från Psalt. 84:6-9.

"Salige de som i dig ha sin starkhet och vilkas håg stå till

dina vägar..." ville han också hedra sin "forne lärare och välgörare".

Efter denna inledning av dagen åt man lunch för att sedan samlas till en bilkortage för resan till Dimbo. Där skulle akten börja kl. 3 men man blev något sena. En stor skara församlingsbor var församlade vid Prästgården och därifrån utgick processionen mot kyrkan. Vid inträdet i kyrkan bars kistan av de sju sönerna och svärsonen Olof Andersson. Biskop Hjalmar Danell höll griftetalet och i gudstjänsten predikade också domprosten Emil Berglund, Skara, som var bördig från Dimbo och i ungdomsåren fått inspiration och stöd av Samuel Melin. Dimbo kyrka var till trängsel fylld under begravningsakten och efteråt bjöd församlingen på kaffe i prästgården, som kyrkoherde Josef Eriksson öppnat. 200 deltagare fyllde prästgården.

Biskopen hade valt Psalt. 65:5 till sitt grifttal: "Säll är den som Du, Gud, utväljer och låter komma till Dig, så att han får bo i Dina gårdar. Må vi få mätta oss med det goda i Ditt hus, det heliga i Ditt tempel." Biskopen talar om att den Gud kallar får del av det heliga och blir delaktig av Guds boning, det heliga i hans tempel. Och att denne i sin gärning skapar heliga platser och gör människor delaktiga av dessa. "Det kunde också hända, att en sådan man fick i en bokstavlig mening, såsom en Guds och Kristi vigde prest, bo i Herrens tempel och där göra tjänst. Han fick hava ett älskat hem och där förkunna Guds barmhärtighet, eller sjunga hans lov... Det kunde också hända att hans jordiska hem fick något av Guds gårdars prägel över sig. Där kunde växa upp kring fader och moder en ungdomsskara, där den ene efter den andre fick göra tjänst i Herrens tempel, vare sig det nu skedde så, att de fingo med fröjd deltaga i helig gudstjänst och där sjunga Guds lov, eller så, att de därjämte såsom vigda präster fingo i en särskild mening bo i Herrens gårdar, eller till äventyrs så, att man, fullföljande gammal skön, svensk tradition, fick med förundran och under tillbedjan dväljas i blomstrens och växternas örtagård, även den en av Herrens gårdar."

Domprosten Emil Berglund predikan utgick från orden i Gal.5:6 "I Jesus Kristus beror allt på huruvida en människa har en tro som är verksam i kärlek."

Ur detta tal hämtar jag följande citat:

"Det synes mig som om vi i dag, om vi se på hans liv och kristna bekännelse, vid vars bår vi äro samlade, få en hjälp till att se vad hjärtpunkten i kristendomen är. Om vi frågat honom efter det väsentliga, hade han nog unnat giva oss olika svar. Han kanske hade talat om 'det överkorsade skuldebrevet', såsom jag i min ungdom hörde honom göra här i Dimbo kyrka. Det var 4 efter Tref. 1893. Kanske en del av de närvarande, vilka då voro med, minnas det. Han hade måhända särskilt gärna svarat med hänvisning till Pauli ord: Jag vill ej veta av något annat än Jesus Kristus och honom såsom korsfäst.

Han kunde bruka olika ord för saken, men det gick ut på ett och detsamma: nära Frälsaren och hans kors ser vi vad som är mittpunkten. Om detta vittnade han med sitt liv, liksom det var A och O i hans förkunnelse"

Jag har velat återge detta så utförligt därför att det för en sentida ättling ger en omedelbar bild av Samuels person och gärning och hur han, tillsammans med hustrun Hilda, förmedlat tro och gärning till efterföljande släktled liksom till unga och gamla i de församlingar han fått tjäna.

Paul-Ragnar Melin

ÅRSRAPPORT

INGÅENDE BALANSRÄKNING

	2013	2012
<u>Eget kapital och skulder</u>		
Eget kapital	706.355:44	532.057:69
Skulder	-	-
<u>Summa eget kapital och skulder</u>	<u>706.355:44</u>	<u>532.057:69</u>
<u>Tillgångar</u>		
Bank (Skaraborgskonto)	561.253:19	409.339:06
Bank (Transaktion+Bankgiro)	111.071:18	56.167:91
PlusGiro	31.290:07	65.220:72
Kassa	<u>2.741:00</u>	<u>1.330:00</u>
<u>Summa tillgångar 1 januari</u>	<u>706.355:44</u>	<u>532.057:69</u>

RESULTATRÄKNING

Intäkter:

Medlemsavgifter	73.750:00	60.766:40
Avgifter vid årsmöte	6.050:00	7.180:00
Anslag	220.000:00	850.550:00
Extra anslag Festskrift	-	50.000:00
Annonsintäkt	3.500:00	1.000:00
Skriftserien	154.738:79	206.201:93
Festskrift J Hagberg	835:00	130.141:82
"Talade Gud ..."	7.079:69	-
Ersättning bredbandsuppkoppling, m.m.	3.450:00	3.589:00 2)
Ersättning för matrikel, frivilliga gåvor	3.905:00	4.401:00
Återbet. felöverföring bank (transaktion)	-	93:00
Räntor	<u>2.837:45</u>	<u>6.414:13</u>
<u>Summa intäkter</u>	<u>476.145:93</u>	<u>1.320.337:28</u>

Kostnader:

Styrelsen (inkl. div representation)	33.653:20	22.594:00
Medlemmar (medlemsblad, möten, porton, m m)	99.556:00	113.564:00
Omkostnader (Bokmässan, hemsida, kontorsvaror, skrivare. m m)	61.575:99	63.470:30
Skriftserien (tryck, layout, porton, resor m m)	273.440:66	444.134:23
Festskrift J Hagberg (tryck, layout, porton, m m)	-	184.712:00
Matrikel 2013 (tryck m m)	4.000:00	-
Återbetalning medlemsavgifter Västergötlands Fornminnesförening	6.000:00	500:00
Forskningsuppdrag/Översättningsuppdrag	9.000:00	12.065:00 1)
Arbetsgivaravgift	919:00	-
Överföring anslag till Skaramissalet	15.000:00	305.000:00 3)
<u>Summa kostnader</u>	<u>503.144:85</u>	<u>1.146.039:53</u>

ÅRETS RESULTAT

./. 26.998:98 **+ 174.297:75**

UTGÅENDE BALANSRÄKNING

Tillgångar

Bank (Skaraborgskonto)	564.090:64	561.253:19
Bank (Transaktion/Bankgiro)	103.481:19	111.071:18
PlusGiro	14.996:69	31.290:07
Kassa	<u>1.307:00</u>	<u>2.741:00</u>
<u>Summa tillgångar 31 december</u>	<u>683.875:52</u>	<u>706.355:44</u>

Eget kapital och skulder

Eget kapital	679.356:52	706.355:44
Skulder, skatt, arbetsgivaravgift	4.519:00	<u>0</u>
<u>Summa eget kapital och skulder</u>	<u>683.875:52</u>	<u>706.355:44</u>

Skara den 20 januari 2014

Margareta Jansson, kassaförvaltare

NOTER till ÅRSRAPPORT år 2013

<i>Not nr 1)</i>	<i>Forskningsuppdrag</i> Avser utbetald kostnadsersättning till Monica Hedlund, Uppsala, för översättningsuppdrag.	9.000:00
<i>Not nr 2)</i>	Intäkterna på detta konto avser ersättning från övriga föreningar där kassaförvaltaren är engagerad för att bidra till att SSHA ej ensamt står för alla utgifter.	
<i>Not nr 3)</i>	Avser anslag från Birgittaföreningen för Skarabreviariet som överförts till Stiftelsen Skaramissalet.	15.000:00

De biskopliga ämbetstecknens återkomst

Det intressanta fotot av Slädene kapells invigning har sakkunnigt kommenterats av Johnny Hagberg i samband med publiceringen i *Medlemsbladet* 2013:4. Bengt Wadensjö har i det följande numret bidragit med glimtar om biskopligt dräktskick. Allt detta är sådant som sällan sätts i tryck och därför ytterligt värdefullt. Möjligen skulle man kunna tillfoga en historisk komplettering.

Johnny Hagbergs uppgifter om mitrans bruk är helt korrekta, i motsats till vad Wadensjö påstår. Om Wadensjö haft min halvsekelgamla bok *Kyrklig skrud enligt svensk tradition* från 1964 litet bättre inläst, så skulle han ha vetat, att mitra under senare hälften av 1700-talet för första gången användes 1774 av linköpingsbiskopen Petrus Filenius, enligt ett samtida vittnesbörd. Det skedde vid ett bröllop inom kungafamiljen.

Wadensjö berättar att den kåpa som skarabiskopen bär i Slädene är ett av de plagg, som i samband med kung Adolf Fredriks kröning 1751 beställdes från hovet till alla dåvarande svenska stift. Detta betyder att sådana kåpor också finns i Åbo och Borgå, liksom i Kalmar.

Det kan tilläggas att till de stift, som efter ärkestiftet kom främst i den urgamla rangordningen stift emellan, hade beställts särskilt dyrbara plagg. Biskoparna i Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås stift skulle gå närmast ärkebiskopen, som avslutade intågsprocessionen. De skulle då vara klädda i kåpor, som framhävde stiftets värdighet. Men äran kostade en slant, eftersom varje stift fick betala sin kåpa. Det skedde genom en insamling i alla stiftens församlingar. I Skara domkyrkas inventarium finns en uppgift att biskopskåpan jämte tillhörande mässkjorta kostat 536 daler 21 1/3 Silfvermynt.

Den mitra som biskop Hjalmar Danell använder på fotot är däremot inte från 1751, som Wadensjö påstår. Tillsammans med korkåporna för alla dåvarande svenska stift beställdes visserligen en mitra, men bara en enda, och denna för ärkebiskopens räkning. Den torde inte ha använts vid kröningen 1751 utan ganska omgående ha hamnat i kungliga husgerådskammaren. I Pilos målning av Gustav III:s kröning 1772 är visserligen Magnus Beronius, ärkebiskop 1764-1775, iklädd mitra. Men den är mycket hög och har ingen likhet med 1751 års. Det anses troligast att den målats dit efter kröningen, gissningsvis på kungens egen önskan.

Efterträdaren till Beronius, finlandssvensken Carl Fredrik Mennander, ärkebiskop 1775-1786, är den förste ärkebiskop, om vilken man säkert vet att han nyttjade mitra. Växjöbiskopen Olof Wallquist skriver 1797, att bruket av mitra nyligen är «uptaget från gamla tiden» och följes av några biskopar.

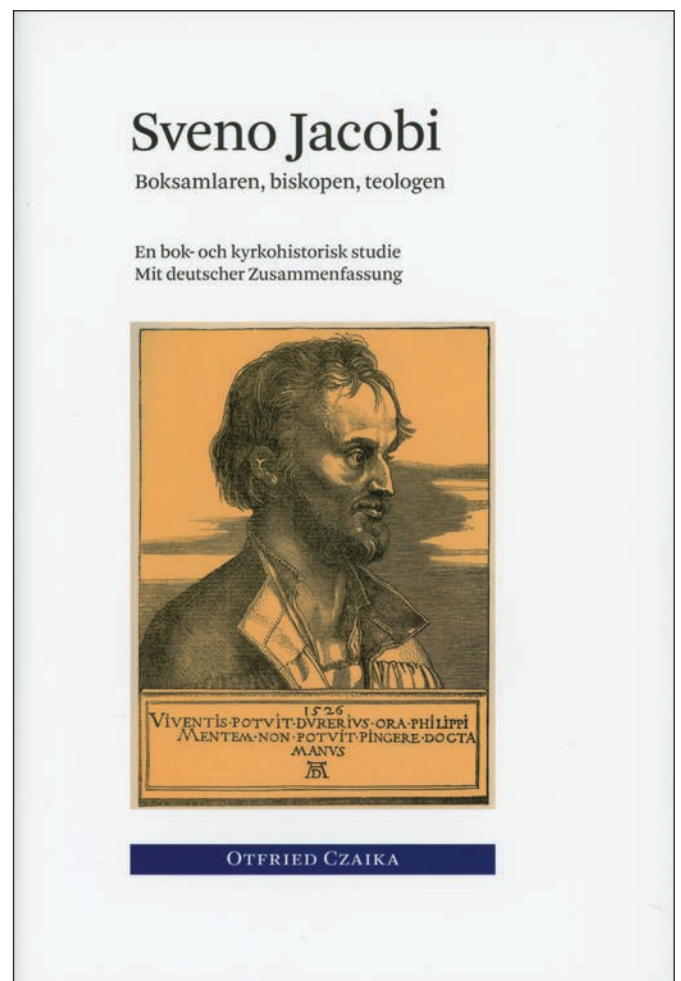
Wallquist fick själv en mitra 1787 av Gustav III. Kungen skänkte följande år också en kåpa och mitra till Uppsala, vilka länge använts vid biskopsvigningar.

Hur gammal den mitra är som biskop Danell använder är okänt. Men en mitra av samma typ var nyanskaffad i Linköping 1798. Den i Skara torde vara från samma tid.

Påsättning av mitra vid vigningen till biskop föreskrivs i 1811 års handbok, liksom överlämnande av stav. I varje fall stavar saknades i många stift. De måste då till vigningen lånas från något grannstift. Karlstad fick sin stav 1831, Visby sin 1886, Kalmar sin 1888. Biskopen i Strängnäs Uddo Ullman måste till sin biskopsvigning 1889 låna en kräkla från annat håll. Efter vigningen köpte han på egen bekostnad en biskopsstav, som stiftet 1906 löste in.

Sist att skaffa sig biskopsstav var Skara. Stiftet fick visserligen en stav 1583 av kung Johan III, men den fanns inte kvar, när biskopsstavarna blev aktuella på nytt. Vid biskop Danells besök i Indien för att den 7 mars 1921 i Tranquebar biskopsviga Ernst Heuman som den förste biskopen i det svenska dotterstiftet, överlämnades både till detta och till Skara stift en stav av indiskt rosenträ. Det är den biskopsstaven, som biskopen använder vid kyrkoinvigningen i Slädene. Där bär han givetvis också det biskopskors, som infördes 1805 på initiativ av kung Gustav IV Adolf.

Bengt Stolt

Boken är utgiven av Kungliga biblioteket, Skara stiftshistoriska sällskap (nr 72) och Finska kyrkohistoriska samfundet. Den omfattar 367 s. Pris 250 kr och är nr 72 i sällskapets skriftserie.

NYA MEDLEMMAR

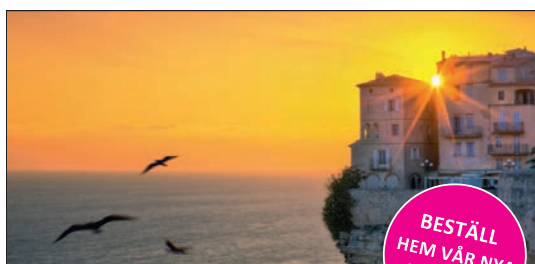
Christian Andersson	SKARA
Bo Andreasson	JÄRPÅS
Pia Bengtsson Melin	UPPSALA
Margareta Elisabeth Berlin	KARLSBORG
Annette Börjesson	TROLLHÄTTAN
Otfried Czaika*	KARLSTAD
Kjell Gustafsson	GÖTENE
Karin Haglund	SKARA
Örjan Hedblom	ALINGSÅS
Tomas Jarvid	GÖTENE
Robert Nilsen	GÖTENE
Göran Norén	BORÅS
Stig Karlsson	SKARA
Bengt Stolt*	UPPSALA
Sara Strindvall	MARIESTAD

Sällskapet har nu 1113 medlemmar.

*= Ständig medlem

Senaste publikationerna i Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie

70. *Biskop Osmund – missionär i Sverige under slutet av vikingatiden.* Janet Fairweather. 2013
71. *Bishop Osmund: a missionary to Sweden in the late Viking-Age.* English version. Janet Fairweather. 2014
72. *Sveno Jacobi - boksamlaren, biskopen, teologen. En bok- och kyrkohistoriskstudie* (Mit deutscher Zusammenfassung). Otfried Czaika. 2013.
73. *Mariaväxter i folktron.* Ritwa Herjulfsson. 2013.
74. *Förvaltare av Guds brokiga nåd minnesteckningar över präster i skara stift 2009 – 2013,* Karl-Erik Tysk. 2013

Korsika medelhavets pärla 29/4 12/7 20/9

- 7/4 Portugals världsarv med Fatima
 - 26/6 Armenien och Georgien
 - 23/7 Pilgrimsvägen till Nidaros
 - 9/8 St. Petersburg och Valamo
 - 7/9 Turkiet - med Aposteln Paulus
 - 14/9 Det heliga landet m katolsk präst
 - 29/9 Avila - karmelitiska Kastilien
 - 11/10 Provence med Fr. Markus Künkel
 - 25/10 St Ignatius Loyola med Fr. R. Carls
 - 27/10 Rom och Assisi med Y M Werner
- fler resor finns på vår hemsida*

EXODUS Tel 046 14 05 90
RESOR www.exodusresor.se

Vi ordnar din grupp- och församlingsresa!

Medlemsinformation

Årsavgiften är 50 kr. För ständigt medlemskap 500 kr.

Sällskapet's PlusGiro: 484 18 42-0

Bankgiro: 5812-8166

BIC=NDEASESS

IBAN-nummer:

SE94 9500 0099 6026 4841 8420

Alla ändringar vad gäller adress, titel, m. m. skall meddelas till kassaförvaltaren Margareta Jansson, Skaraborgsgatan 29 B, 532 30 Skara.

Tel: 0511-137 46.

E-post: margareta_jansson@bredband.net

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapets böcker kan beställas hos Johnny Hagberg, Prästgården 531 94 Järpås.

Tel & Fax: 0510-910 16, 070-550 00 98

E-post: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Järpås
Vice ordf. Lena Maria Olsson, Vänga
Skr. Lisbeth Sjöberg, Karlsborg
Kassaförvaltare Margareta Jansson, Skara
Nils Hjertén, Vänersborg
Lennart Nordquist, Borås
Markus Hagberg, Skara
Bengt P. Gustafsson, Göteborg
Helena Långström Schön, Skara

Redaktör för medlemsbladet:
Johnny Hagberg.

ISSN: 1103-3959

Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara